

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

VIRGINIJUS KANAPINSKAS

ŽINIŲ EKONOMIKOS PROGRAMA

GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS EKONOMINIS REGULIAVIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Doc. dr. Daiva Jurevičienė

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	2-6
1. GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS EKONOMINIO REGULIAVIMO TIKSLINGUMO IR REGULIUOJAMOS VEIKLOS PAGRINDŲ ĮVERTINIMAS	7-15
1.1. <i>Nauja gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo koncepcija ir poreikiai socialinių pokyčių kontekste</i>	7-10
1.2. <i>Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo samprata ir reguliuojamos veiklos rūšys</i>	10-12
1.3. <i>Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo teisiniai pagrindai</i>	12-15
2. REGULIATORIAUS VAIDMENS PROBLEMŲ IR SITUACIJOS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOJE ANALIZĖ	16-35
2.1. <i>Gamtinių dujų rinkos regulatoriaus vaidmuo</i>	16-21
2.2. <i>Gamtinių dujų rinkos regulatoriaus vaidmuo Lietuvoje</i>	21-25
2.3. <i>Situacijos Lietuvos gamtinių dujų rinkoje analizė</i>	25-33
2.4. <i>Bendros Europos Sąjungos vidaus dujų rinkos kūrimo pažangos analizė</i>	33-35
3. GAMTINIŲ DUJŲ KAINŲ EKONOMINIO REGULIAVIMO PROBLEMŲ GALIMI SPRENDIMO BŪDAI	36-52
3.1. <i>Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo esmė</i>	36-37
3.2. <i>Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemos Europos Sąjungoje</i>	38-41
3.3. <i>Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemų galimi sprendimo būdai Lietuvoje</i>	41-52
BAIGIAMOSIOS IŠVADOS IR SVARBIAUSI PASIŪLYMAI	53-54
SANTRAUKA	55
SUMMARY	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57-61
PRIEDAI	62-64

ĮVADAS

Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo problemos susijusios su vienu iš valstybės uždavinių – užtikrinti pagrįstą konkurenciją dujų rinkoje ir efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai bei dujų įmonės nebūtų diskriminuojami. Šie poreikiai sprendžiami suteikiant valstybės institucijoms tam tikrą teisinį, ekonominį ar kitokį subjektiškumą, kuris įgyvendinamas per įgaliojimus. Todėl Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretu buvo sudaryta nepriklausoma reguliavimo įstaiga - Valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija¹, kurios pavadinimas vėliau pakeistas į Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją (toliau – Komisija).

Gamtinių dujų sektoriaus kontrolė ir reguliavimas – viena iš Gamtinių dujų įstatymo šeštajame skirsnyje nustatytų Komisijos veiklos sričių². Pabrėžtina, kad valstybės intervencija į gamtinių dujų rinką yra iki šiol mokslininkų menkai nagrinėta, bet ekonominiu požiūriu itin reikšminga valstybinio reguliavimo sritis, grindžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, jog „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“³.

Šiuolaikinė rinkos ekonomika grindžiama ūkinės veiklos bei asmeninės iniciatyvos laisve, tačiau ši laisvė nėra absoliuti ir tam tikrais atvejais gali būti ribojama. Siekiant, kad reguliuojamų gamtinių dujų įmonių veikla būtų naudinga ne tik pačioms dujų įmonėms, bet ir vartotojams, reikalinga tinkama aplinka. Pirmiausia, turi būti veiksmingi teisės aktai. Teisės aktai, reglamentuojantys gamtinių dujų rinkos ekonominį reguliavimą, turi būti dinamiški, nepriešaringi, su aiškiai išdėstytais reikalavimais. Šiuo požiūriu būtina akcentuoti, kad ekonomika ir teisė yra glaudžiai susijusios. Tik tinkamai teisiškai reglamentuojama ūkinė veikla leidžia ekonomikai normaliai veikti.

Ilgą laiką gamtinių dujų sektorius buvo laikomas natūralia monopolija⁴. Dujų įmonių ekonominis reguliavimas buvo grindžiamas prielaida, kad valstybė tik imperatyviu (tiesioginiu) reguliavimu gali užtikrinti gamtinių dujų tiekimo patikimumą ir saugumą bei viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimą. Šiandien gamtinių dujų rinkos ekonominiam reguliavimui keliami nauji uždaviniai, įtvirtinti Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės aktuose:

¹ Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretas Nr. 1203 „Dėl Valstybinės energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisijos“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 14-298.

² Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁴ Natūrali monopolija – rinkos situacija, kai dėl masto ekonomikos ir kitokių veiksnių yra pigiau gaminti prekes ar teikti paslaugas vienai įmonei, o ne kelioms. Ekonominiai terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999. P. 102.

Europos Parlamento ir Tarybos 2003 m. birželio 26 d. direktyvoje 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančioje direktyvą 98/30/EB⁵ (toliau – Direktyva 2003/55/EB); Europos Tarybos 2004 m. balandžio 26 d. direktyvoje 2004/67/EB dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti⁶ (toliau – Direktyva 2004/67/EB); Europos Parlamento ir Tarybos 2005 m. rugsėjo 28 d. reglamente Nr. 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų⁷ (toliau – Reglamentas Nr. 1775/2005); kituose ES teisės aktuose.

Direktyva 2003/55/EB priimta siekiant liberalizuoti gamtinių dujų rinką, remiantis prielaida, kad konkurencinės veiklos sąlygos užtikrins efektyvesnę gamtinių dujų rinkos funkcionavimą ir žemas gamtinių dujų kainas. Reaguojant į aplinkos pokyčius, būtina harmonizuoti gamtinių dujų sektorių reglamentuojančius nacionalinius teisės aktus su minėtu ES teisės aktu nuostatomis. Šiuo aspektu pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimas, ginčydamasis iš esmės dėl vieno klausimo, t. y. dėl dujų kainų reguliavimo ar nereguliavimo laisviesiems vartotojams, nuo 2004 m. delsė priimti ES teisės aktų reikalavimus atitinkantį naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymą, nors Europos Komisija tris kartus įspėjo dėl Direktyvos 2003/55/EB nuostatų neperkėlimo į nacionalinę teisę. Teisinio reguliavimo neišbaigtumas, magistranto nuomone, negatyviai paveikė gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatino veiksmingos konkurencijos ir sudarė sąlygas dujų tiekėjams piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje.

Mokslinio tyrimo aktualumas ir praktinis reikšmingumas

Mokslinio tyrimo aktualumą ir praktinį reikšmingumą lemia keliamų problemų mastas (susijusios su visos visuomenės poreikiais ir interesais), sudėtingumas (objektyviai reikalauja kryptingo valstybinio reguliavimo) naujumas (ekonomikos mokslo atstovų menkai arba išvis nenagrinėtos) bei praktinis pritaikomumas (pateikiami galimi nauji keliamų problemų sprendimo būdai, modeliuojamas jų praktinio taikymo tinkamumas šalies sąlygoms).

Dujų įmonių valdomas turtas, teikiamų paslaugų apimtis, vartotojų skaičius, gamtinių dujų kainų įtaka ekonomikos augimui, infliacijos lygio kaitai, kitiems energetikos sektoriams (pvz., šilumos tiekimo kainai), vartotojams, kasmet didėjantis gamtinių dujų poreikis ir kiti kriterijai leidžia teigti, kad gamtinių dujų sektorius yra vienas iš svarbiausių šalyje.

⁵ 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanči direktyvą 98/30/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2003. Nr. L176/57-78.

⁶ 2004 m. balandžio 26 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2004/67/EB „Dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2004. Nr. L127/92-96.

⁷ 2005 m. rugsėjo 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1775/2005 „Dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2005. Nr. L289/1-13.

Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo problemas gana dažnai aptaria politikai, žurnalistai, kiti suinteresuoti asmenys, tačiau Lietuvos ekonomikos mokslo atstovai iki šiol neskyrė reikiamo dėmesio šios temos analizei. Lietuvoje ypač jaučiamas trūkumas išsamesnių mokslinių tyrimų, monografijų, straipsnių, nagrinėjančių gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo klausimus. Šiame darbe nagrinėjamos problemos aktualios ne tik ekonomikos, energetikos, teisės specialistams, bet ir kiekvienam vartotojui.

Mokslinio tyrimo objektas – gamtinių dujų rinkos ekonominis reguliavimas.

Mokslinio tyrimo dalykas – gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo tikslingumas, funkcionalumas ir efektyvumas.

Mokslinio tyrimo tikslas – išanalizavus svarbiausias gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo problemas, pateikti galimus jų sprendimo būdus.

Mokslinio tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo tikslingumą ir reguliuojamos veiklos pagrindus.
2. Išanalizuoti regulatoriaus vaidmens problemas ir situaciją gamtinių dujų rinkoje.
3. Ištyrus gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemas, pateikti galimus jų sprendimo būdus.

Tyrimo hipotezė

Teisinio reguliavimo neišbaigtumas negatyviai veikia Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatina veiksmingos konkurencijos ir sudaro galimybes dujų tiekėjams piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje.

Mokslinio tyrimo šaltiniai

Rengiant šį darbą naudotasi negausiais pasaulio ir Lietuvos mokslinės literatūros šaltiniais, Europos Bendrijų Komisijos⁸, Europos energetikos reguliuotojų tarybos (toliau – CEER)⁹, Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos (toliau – ERRA)¹⁰, Komisijos¹¹ veiklos ataskaitomis, ES bei Lietuvos Respublikos teisės aktais ir kt.

Derėtų paminėti šiuos užsienio šalių mokslininkus, nagrinėjusius rinkos reguliavimo problemas: Th. Walde¹², K. S. Johannsen, L. H. Pedersen, E. M. Sorensen¹³, M. Amstrong,

⁸ <http://ec.europa.eu/>

⁹ <http://www.ceer.eu/>

¹⁰ <http://www.erranet.org/>

¹¹ <http://www.regula.lt/>

¹² Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

¹³ Johannsen K. S., Pedersen L. H., Sorensen E. M. Independent Regulatory Authorities – a Comparative Study of European Energy Regulators. – AKF Forlaget. – April 2004.//www.akf.dk/udgivelser_en/container/udgivelse_1700/.

S. Cowan, J. Vickers¹⁴. Iš Lietuvos mokslininkų išskirtinas prof. V. Jankauskas¹⁵, kuris 1997-2007 m. buvo Komisijos pirmininku. Tyrimo metu analizuotų šaltinių visumos sisteminis įvertinimas padėjo suformuluoti mokslines išvadas.

Mokslinio tyrimo struktūra

Šį mokslinį tiriamąjį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, baigiamosios išvados ir svarbiausi pasiūlymai. Pirmojoje dalyje įvertinamas gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo tikslingumas ir reguliuojamos veiklos pagrindai. Antrojoje dalyje analizuojamos regulatoriaus vaidmens problemos ir situacija gamtinių dujų rinkoje. Trečioje dalyje tiriamos gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemos, pateikiami galimi jų sprendimo būdai.

Mokslinio tyrimo metodika

Teoriniai metodai:

1. *Sisteminės analizės metodas*, kurį taikant gamtinių dujų rinkos ekonominis reguliavimas nagrinėjamas kaip ekonominiu požiūriu itin reikšminga Lietuvos valstybinio reguliavimo sistemos dalis, atskleidžiamas tokio reguliavimo sisteminis poveikis vartotojams, dujų įmonėms, kitiems energetikos sektoriams (ypač šilumos tiekimo kainai).

2. *Lyginamosios analizės metodas* taikytas lyginant įvairius duomenis, susijusius su Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV), ES valstybių narių gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo patirtimi, dujų kainų pokyčiais.

Empiriniai metodai:

1. *Dokumentų analizės metodas* taikytas siekiant gauti informacijos, tiriant mokslinės literatūros šaltinius, strateginius, statistikos ir ataskaitų duomenis, dujų įmonių finansinius dokumentus, įvairius teisės aktus. Darbe naudota kokybinė dokumentų analizė, kuri grindžiama intuityviu supratimu, analize ir dokumentų turinio apibendrinimu, o taip pat logiškais išvadomis. Toks tyrimas leido retrospektyviai įvertinti gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo tendencijas ir dinamiką, išryškinti aktualiausias šios rinkos reguliavimo problemas.

2. *Profesinės patirties metodas*. Mokslinio tiriamojo darbo autorius turi 2 metų profesinės veiklos patirtį rengiant atitinkamų Komisijos nutarimų, procesinių dokumentų projektus, dalyvaujant gamtinių dujų vartotojų, įmonių ir Komisijos ginčiuose, tikrinant, kaip dujų įmonės laikosi licencijuojamos veiklos sąlygų, atstovaujant Komisijai bendrosios kompetencijos ir administraciniuose teismuose gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo klausimais.

¹⁴ Armstrong M., Cowan S., Vickers J. Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, 1994.

¹⁵ Jankauskas V. Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997.

1. GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS EKONOMINIO REGULIAVIMO TIKSLINGUMO IR REGULIUOJAMOS VEIKLOS PAGRINDŲ ĮVERTINIMAS

1.1. Nauja gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo koncepcija ir poreikiai socialinių pokyčių kontekste

Naujos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo koncepcijos atsiradimas siejamas su antimonopoliniu judėjimu, kuris įtakojo energetikos liberalizacijos procesą Europoje. Britai jau nuo 1980 m. pradėjo skatinti konkurenciją gamtinių dujų sektoriuje. Jungtinės Karalystės vyriausybė restruktūrizavo monopoliškai organizuotą gamtinių dujų sektorių, atskyrė gamtinių dujų prekybos, perdavimo, paskirstymo veiklas ir pradėjo gamtinių dujų įmonių privatizaciją¹⁶.

Istoriškai dujų įmonės veikė kaip natūralios monopolijos, nuosavybės teise priklausančios valstybei. Buvo manoma, kad valstybė tik tiesioginiu reguliavimu gali užtikrinti gamtinių dujų tiekimo patikimumą ir saugumą, sukurdama dujų įmonėms išskirtines (specialiąsias) monopolines teises. Laikui bėgant gamtinių dujų sektorius tapo strategine ekonominės veiklos šaka, nes nuo jos patikimumo ir efektyvumo priklausė daug kitų ekonominės veiklos rūšių. Imperatyvus valstybės reguliavimas atitiko tuo metu susiformavusius socialinius santykius ir iš jų kylančius visuomenės poreikius. Šiandien ši reguliavimo forma nebeatitinka pasikeitusių sąlygų. Globalizacija, ekonominių procesų kaita, informacinių technologijų vystymasis įtakoja ir dujų rinkos subjektų santykių pokyčius. Nauja gamtinių dujų rinkos reguliavimo koncepcija yra grindžiama ekonominio liberalizmo idėjomis. Terminas „liberalizacija“ dažniausiai reiškia individualios laisvės skatinimą (vartotojų ir dujų įmonių) bei progresyvių reformų įgyvendinimą, tikintis, kad konkurencinės veiklos sąlygos užtikrins efektyvesnę dujų rinkos funkcionavimą, žemesnes gamtinių dujų kainas ir aukštesnius aptarnavimo standartus. Ekonominio liberalizmo doktrina gina maksimalų rinkų ir konkurencijos naudojimą, reguliuojant ekonominę veiklą. Tačiau valstybė turi atlikti tas funkcijas, kurių rinka esant tam tikroms sąlygoms (pvz., jeigu rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos) negali įgyvendinti, bei tas funkcijas, kurios būtinos, kad įmonės ir rinkos efektyviai funkcionuotų. Todėl ekonominio liberalizmo idėjų įgyvendinimo dujų rinkoje nereikėtų tapatinti su visišku ekonominio reguliavimo panaikinimu, nes, pasak A. F. Hayeko, „...toji liberalizmo interpretacija, pagal kurią jo pamatinį principą nusako vien valstybės nesikišimas, o ne tam tikra politika, pagrindžianti konkurenciją, rinką ir kainas, kaip rinkos tvarkos principą, ir kuri naudojasi valstybės teisine sistema siekdama konkurenciją padaryti kuo efektyvesne – ją papildydama kitokios kontrolės priemonėmis ten ir tik ten, kur ji

¹⁶ Plačiau apie Jungtinės Karalystės gamtinių dujų sektoriaus liberalizaciją žr. Armstrong M., Cowan S., Vickers J. Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, 1994. P. 245-278.

negali būti efektyvi – yra ne mažiau atsakinga už konkurencinės sistemos nuosmukį, nei efektyvi, tiesioginė ir netiesioginė valdžios parama monopolizmo plėtrai¹⁷. Juolab, kad dujų rinkos liberalizavimo nauda gali pasireikšti tik tuomet, kai vartotojai turi realią galimybę pasirinkti dujų tiekėją. Vartotojai per pasirinkimo teisę įtakoja dujų tiekėjų elgesį, versdami juos gerinti kokybę ir mažinti kainas, taip pat ieškoti įvairių naujovių vartotojams pritraukti. Tačiau Lietuvoje, kaip ir kai kuriose kitose ES valstybėse, ypač tose, kuriose rinka dar neseniai pradėta plėtoti (pvz., Latvijoje, Lenkijoje, Vengrijoje ir kt.), egzistuoja didelės koncentracijos problema, užkertanti kelią veiksmingai konkurencijai dujų tiekimo rinkoje. Todėl šiose šalyse dujų rinkos atvėrimą galima vertinti kaip formalų aktą, nes vartotojai neturi realios dujų tiekėjo pasirinkimo galimybės. Atsižvelgiant į strateginę bei ekonominę gamtinių dujų sektoriaus svarbą, taip pat įvertinus aplinkybę, kad šiame sektoriuje egzistuoja natūralios monopolijos ir konkurencijos galimybės labai ribotos (pvz., Lietuvoje dominuoja viena dujų įmonė - AB „Lietuvos dujos“), galima teigti, jog ekonominis reguliavimas yra būtinas. Monopolistinėse paslaugų sferose (taip pat ir dujų sektoriuje) efektyvumą tikslinga didinti, nustatant paslaugų kokybės rodiklius, susietus su finansine motyvacija. Kaip rodo daugelio ES valstybių narių patirtis, gamtinių dujų rinkos reguliavimas yra dvejopas: srityse, kuriose egzistuoja rinkos santykiai (pvz., gamtinių dujų tiekimo veikloje), reguliavimu siekiama skatinti konkurenciją, o srityse, kuriose konkurencijai sunku ar neįmanoma atsirasti, (pvz., gamtinių dujų perdavimo veikloje) naudojami imperatyvūs reguliavimo metodai.

Įgyvendindamos rinkos principus, liberalizuodamos gamtinių dujų sektoriaus valdymą, dauguma ES valstybių vyriausybių atsisakė tiesioginio dujų įmonių veiklos reguliavimo, perduodamos šias funkcijas nepriklausomoms institucijoms, kurios vadinamos reguliatoriais. Įgaliojimai vykdyti gamtinių dujų rinkos priežiūrą, reguliuoti gamtinių dujų kainas, derinti dujų įmonių investicijas, atlikti kitas ekonominio reguliavimo funkcijas suteikiami naujai įsteigtiems, politinei valdžiai nepavaldiems reguliatoriams. Šie principai išdėstyti įvairiuose ES teisės aktuose, Pasaulio banko ir kitų tarptautinių institucijų rekomendacijose¹⁸. Toks ekonominio reguliavimo institucinis modelis iš esmės atitinka proporcingumo principą, nes siekiant visai visuomenei naudingų tikslų, taikomos mažiausiai rinką varžančios priemonės. Lietuvoje dujų rinkos ekonominio reguliavimo funkcijas atlieka nuo politikų ir sektoriinių interesų nepriklausoma (kiek tai yra įmanoma) Komisija. Jos vaidmens problemos analizuojamos antrojoje šio darbo dalyje.

Nagrinėjant gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo esmę, labai svarbu išsiaiškinti ir sugebėti kitiems paaiškinti reguliavimo priežastis, taip pat atsakyti į klausimą, kokių tikslų šiuo

¹⁷ Hayek F. A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 110.

¹⁸ http://www.regula.lt/apie_mus. Žiūrėta: 2007-04-13

reguliuojimu siekiama. Pasak Th. Walde, reguliuojimu siekiama užtikrinti: 1) rinkos konkurencingumą; 2) bendros ES vidaus rinkos sukūrimą; 3) tvarios raidos koncepcijos įgyvendinimą, t. y. siekiama suderinti rinkos efektyvumą su aplinkos apsaugos reikalavimais, naujų technologijų įvaldymu¹⁹.

Išskirtinos dvi teorijos, kuriomis grindžiamas valstybinio ekonominio reguliuojimo būtinumas: viešojo intereso teorija ir privataus intereso teorija. Viešojo intereso teorijos atstovai teigia, kad reguliuojimas gali būti naudingas saugant viešąjį interesą dviem būdais: tobulinant laisvos rinkos efektyvumą arba keičiant turto paskirstymo sistemą. Kitaip tariant, reguliuojimo būtinumas paaiškinamas tam tikrais socialiniais ar ekonominiais tikslais, kuriems siekti reguliuojimas yra sukurtas. Šiuo požiūriu reikėtų pritarti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko E. Kūrio teiginiui, kad „ūkinės veiklos reguliuojimas nėra savitiksliis, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės“²⁰. Be to, visiškas valstybinio ekonominio reguliuojimo panaikinimas vestų prie gamtinių dujų rinkos netobulumo pasireiškimų, t. y. vienos ar kitos dujų įmonės piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, dujų vartotojų teisių pažeidimo, sąnaudomis nepagrįstų dujų kainų taikymo, paslaugų kokybės, tiekimo saugumo standartų nesilaikymo, informacijos asimetrijos ir kitų neigiamų veiksnių, kuriuos galima ištaisyti tik valstybiniu reguliuojimu.

Privataus intereso teorija teigia, kad reguliuojimas atitinka reguliuojamų dujų įmonių savininkų, o ne visuomenės interesus. Atkreiptinas dėmesys, kad ir viešojo, ir privataus intereso teorija nevisiškai paaiškina rinkos ekonominį reguliuojimą, nes atskiri reguliuojimo aspektai gali būti interpretuojami skirtingai. Pavyzdžiui, gamtinių dujų kainų ekonominis reguliuojimas gali būti vertinamas kaip vartotojų apsauga prieš monopolines įmones, nes tokiu būdu yra nustatomos sąnaudomis ekonomiškai pagrįstos kainos, kurios neleidžia įmonei iš reguliuojamos veiklos uždirbti perteklinio pelno. Kita vertus, tas pats kainų reguliuojimas gali būti traktuojamas ir kaip būdas užtikrinti pelną bei investicijų grąžą privataus kapitalo įmonei. V. Jankausko teigimu, visiškai normalu, kad reguliuojant kainas nustatomi prieštaringi tikslai, t. y. vartotojų apauga ir kompanijų finansinis gyvybingumas²¹. Vartotojų gynimas siaurąja prasme gali būti suprantamas kaip regulatoriaus garantija, kad dujų tiekėjas negalės panaudoti savo monopolinės galios, nustatydamas tokias gamtinių dujų kainas, kurios jam sudarytų prielaidas gauti sąnaudomis nepagrįstą pelną. Kita vertus, dujų kainų ekonominis reguliuojimas turi garantuoti dujų įmonėms finansinį gyvybingumą, t. y. užtikrinti sąžiningą pelno normą. Tačiau tai nereiškia, kad visos

¹⁹ Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

²⁰ Plačiau apie ūkinės veiklos teisinį reguliuojimą žr. Kūris E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). Jurisprudencija. Mokslo darbai. Nr. 64 (56). 2005. P. 56-73.

²¹ Jankauskas V. Ekonominis komunalinių įmonių reguliuojimas. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997. P. 10.

dujų įmonių išlaidos turi būti padengtos vartotojų sąskaita. Todėl labai svarbu, kad nepriklausomas rinkos reguliatorius visada siektų vartotojų bei dujų įmonių interesų pusiausvyros, t. y. minimizuotų kainas vartotojams, bet kartu garantuotų dujų įmonių veiklos efektyvumą ir pelningą veiklą.

Taip pat gali būti vertinamas ir licencijos išdavimas. Pavyzdžiui, išdavus (pakeitus) licenciją skirstyti gamtines dujas, įmonė įpareigojama tiekti gamtines dujas visiems to pageidaujantiems vartotojams, esantiems licencijoje apibrėžtoje teritorijoje (savivaldybėje). Kita vertus, tokios licencijos išdavimas (pakeitimas) suteikia reguliuojamai įmonei išimtinę teisę vykdyti licencijuojamą veiklą licencijoje apibrėžtoje teritorijoje (savivaldybėje). Tokiu būdu šioje teritorijoje (savivaldybėje) eliminuojama konkurencijos (patekimo į dujų rinką ar dujų rinkos plėtos) galimybė kitoms rinkoje veikiančioms dujų įmonėms.

Apibendrinus darytina išvada, kad gamtinių dujų rinkos ekonominiu reguliavimu siekiama užtikrinti saugų, patikimą gamtinių dujų tiekimą vartotojams, efektyvią dujų įmonių veiklą bei finansinį gyvybingumą, nustatant sąnaudomis pagrįstas dujų kainas, skatinant sąžiningą konkurenciją, investicijų ir infrastruktūros plėtrą.

1.2. Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo samprata ir reguliuojamos veiklos rūšys

Reguliavimą galima apibrėžti kaip privalomų valstybės ar viršvalstybinių taisyklių įmonėms bei kitiems rinkos dalyviams nustatymą ir jų laikymosi priežiūros institucijų veiklą. Reguliavimas, kaip viešosios politikos tipas, pirmiausia išpopuliarėjo JAV, o XX a. septintajame-aštuntajame dešimtmetyje – ir Vakarų Europoje.

Gamtinių dujų rinkos dalyvių santykių reguliavimas dažniausiai vertinamas kaip ekonomikos mokslo objektas, tačiau bet koks visuomenei reikšmingų santykių reguliavimas turi ir teisinę formą, t. y. įgyvendinamas teisinėmis priemonėmis, turi teisinį pagrindą bei valstybės institucijų sistemą, todėl tikslinga panagrinėti ekonominio ir teisinio reguliavimo terminų sąveiką. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų konstatavo, kad: „teisinis reguliavimas – tai tam tikros socialinės tvarkos reguliavimo nustatymo forma“²². Kitaip tariant, *teisinį reguliavimą* galima apibrėžti kaip socialinio reguliavimo rūšį arba formą, kai poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis ir teisės principais. Šiame darbe svarbiau paaiškinti *ekonominį reguliavimą*, kurį kai kurie mokslininkai apibūdina kaip „procesą, keičiantį konkurenciją, t. y. per kompanijai taikomus reguliavimus imituojamas toks jos elgesys, koks

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 85-2548

būtų konkurencinėje rinkoje²³. Šiuo atveju ekonominis reguliavimas traktuojamas kaip konkurencijos pakaitalas (nors ir nelabai vykęs).

V. Jankauskas išskiria šiuos ekonominio reguliavimo mechanizmo etapus: 1) teisės aktų, nustatančių reguliuojamas veiklos sritis, ekonominio reguliavimo principus bei tikslus, parengimas ir išleidimas; 2) reguliuojančių ir reguliuojamų subjektų teisinės padėties nustatymas (valstybės institucijos, atliekančios nepriklausomo energetikos reguliuotojo funkcijas, įsteigimas bei kompetencijos nustatymas, valstybės reguliuojamų energetikos įmonių ir vartotojų teisių ir pareigų nustatymas); 3) ekonominio reguliavimo procedūrų teisinis reglamentavimas.

Gamtinių dujų kainos – svarbiausias regulatoriaus kompetencijai priskirtas dujų rinkos ekonominio reguliavimo klausimas, turintis didžiausią poveikį energetikos įmonėms ir vartotojams. Todėl labai svarbu išsiaiškinti, kokios dujų įmonių veiklos kainos yra reguliuojamos, tikintis, kad tai padės geriau suprasti gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo esmę.

Gamtinės dujos – vienas iš pagrindinių energijos išteklių. Gamtinės dujos technologiniu ir ekologiniu požiūriu yra efektyviausias ir perspektyviausias organinis kuras. Šilumos ir elektros gamintojai, pabrangus mazutui ir didėjant taršos mokesčiams, pradėjo vartoti ekologiškai švaresnį kurą – gamtines dujas, kurių paklausa Lietuvoje ir kitose ES valstybėse narėse kasmet didėja (pvz., 2006 m. Lietuvoje suvartota daugiau kaip 3 mlrd. kub. metrų dujų, 2001 m. – tik 2,681 mlrd. kub. metrų dujų). 2005 m. pirminės energijos išteklių balanse gamtinės dujos sudarė 28,4 proc. (nafta ir naftos produktai – 30,8 proc.; branduolinė energija – 27,9 proc.)²⁴.

Gamtinių dujų įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „*gamtinės dujos* – iš žemės gelmių išgaunamų angliavandenilių mišinys, kuris normaliomis sąlygomis yra dujinės būsenos”²⁵. To paties įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje apibrėžtas baigtinis sąrašas veiklos rūšių, kurių kainos reguliuojamos, nustatant viršutines kainų ribas: 1) *perdavimo*; 2) *skirstymo*; 3) *laikymo*; 4) *skystinimo* 5) *tiekimo*. Atsižvelgiant į tai, kad įmonei, kuri verčiasi kelių rūšių reguliuojama veikla, išduodamos atskiros licencijos ir kiekvienos veiklos ekonominis kainų reguliavimas pasižymi tam tikrais ypatumais, tikslinga jas aptarti detaliau. Gamtinių dujų įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad: „*perdavimas* – dujų transportavimas magistraliniu dujotiekiu, išskyrus tiekimą; *skirstymas* – dujų transportavimas skirstomuoju dujotiekiu, išskyrus tiekimą; *laikymas* – dujų sandėliavimas bei laikymas gamtinių dujų saugykloje; *skystinimas* – gamtinių dujų skystinimas. Šiame įstatyme skystinimui priskiriamas ir suskystintų dujų priėmimas, laikymas bei dujinimas; *tiekimas* – dujų pardavimas ir (ar) perpardavimas

²³ Jankauskas V. Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997. P. 5.

²⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. spalio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 11-430.

²⁵ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.

vartotojams bei jų patiekimas į sistemą; *nepriklausomas tiekimas* – dujų tiekimas laisviesiems vartotojams; *paskirstasis tiekimas* - dujų tiekimas buitiniams vartotojams ir vartotojams į tuos objektus, kurių energijos gamybos galia mažesnė kaip 5 MW ir kuriuose nėra kuro rezervinių atsargų.²⁶

Direktyvos 2003/55/EB 2 straipsnyje nustatyta, kad: „*perdavimas* – tai gamtinių dujų transportavimas didelio slėgio vamzdynais, išskyrus gavybos proceso vamzdynus, siekiant pristatyti jas vartotojui, išskyrus tiekimą; *paskirstymas* – tai gamtinių dujų transportavimas vietos ir regiono vamzdynais, siekiant pristatyti jas vartotojams, išskyrus tiekimą; *dujų laikymas vamzdyne* – tai dujų laikymas, jas suspaudžiant dujų perdavimo ir paskirstymo sistemose, tačiau išskyrus įrenginius, skirtus vien tik perdavimo sistemos operatoriams, atliekantiems savo funkcijas; *tiekimas* – tai gamtinių dujų, tarp jų suskystintų gamtinių dujų, perdavimas vartotojams, įskaitant perpardavimą²⁷. Manytume, kad Gamtinių dujų įstatyme pateikti dujų įmonių reguliuojamos veiklos apibrėžimai iš esmės atitinka Direktyvos 2003/55/EB nuostatas. Be to, sunku vertinti teisės normas, įteisinančias gamtinių dujų laikymo ir skystinimo veiklos ekonominį reguliavimą, nes Lietuvoje nėra šios veiklos praktikos bei sąlygų verstis šia veikla, t. y. suskystintų gamtinių dujų terminalų, saugyklų ir pan. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe bus nagrinėjamos tik tradicinės ekonomiškai reguliuojamos dujų įmonių veiklos rūšys: gamtinių dujų perdavimas, skirstymas ir tiekimas (reguliuojamiesiems vartotojams), kurių kainas, nustatydamas viršutines kainų ribas, reguliuoja Komisija.

1.3. Gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo teisiniai pagrindai

ES neturi išimtinės kompetencijos gamtinių dujų sektoriaus reguliavimo srityje. Tiesa, pastaraisiais metais energetinis saugumas tapo vienu iš svarbiausių ES darbotvarkės klausimų, tačiau sutartinio pagrindo ir konkrečių veiksmų, kaip vykdyti šią ambicingą politiką, dar nėra. Nepaisant didelių Europos Komisijos pastangų, valstybių narių nacionalinės vyriausybės nelinkusios perduoti savo kompetencijos energetikos politikos srityje į transnacionalinį lygmenį. ES sutarties dėl Konstitucijos Europai 256 straipsnyje numatyta, kad energetikos (taip pat ir gamtinių dujų sektoriaus kaip vieno iš svarbiausių energetikos sektorių) reguliavimas patenka į mišriosios kompetencijos sritį²⁸. Tai reiškia, kad gamtinių dujų sektoriui taikomi subsidarumo ir proporcingumo principai. Europos Bendrijos steigimo sutartyje nėra atskirų teisės normų, skirtų energetikai, tačiau dujų įmonėms taikomos Europos Bendrijos

²⁶ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.

²⁷ 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 98/30/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2003. Nr. L176/57-78.

²⁸ Europos Sąjungos sutartis dėl Konstitucijos Europai. Liuksemburgas: Europos bendrijos oficialusis leidimo biuras. 2005. P. 118.

steigimo sutarties nuostatos dėl laisvo prekių judėjimo ir konkurencijos²⁹. Todėl ES teisės aktai šioje srityje turi didelę įtaką Lietuvos Respublikos teisės aktų, kurie nustato dujų rinkos ekonominio reguliavimo pagrindus, pokyčiams.

Pastebėjusi gamtinių dujų rinkos liberalizavimo naudą ekonomikai, taip pat atsižvelgdama gamtinių dujų ūmonių veiklos efektyvumo padidėjimą, kainų sumažėjimą, Europos Viršūnių Taryba 2000 m. kovo 23-24 d. vykusio susitikimo metu nusprendė siekti greitesnio gamtinių dujų rinkos liberalizavimo. Todėl 2003 m. birželio 26 d. buvo priimta Direktyva 2003/55/EB, kuri nustato gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, tiekimo ir laikymo taisykles, reglamentuojančias gamtinių dujų sektoriaus organizavimą ir funkcionavimą, įėjimą į rinką, kriterijus ir tvarką, pagal kurią suteikiami leidimai perduoti, paskirstyti tiekti ir laikyti gamtines dujas³⁰.

Liberalizuojant ES vidaus dujų rinką, pastebėta, kad ES tampa vis labiau priklausoma nuo dujų, importuojamų iš ES nepriklausančių tiekimo šaltinių, o gamtinės dujos tampa vis svarbesniu ES energijos tiekimo komponentu. Esant tokiai faktinei situacijai, iškilo poreikis užtikrinti dujų tiekimo patikimumą. Šiam tikslui 2004 m. balandžio 26 d. buvo priimta Direktyva 2004/67/EB, kuri nustato priemones, skirtas tinkamam dujų tiekimo patikimumo lygiui užtikrinti, t. y. nustato vieningą sistemą, padedančią valstybėms narėms apibrėžti bendras, skaidrias ir nediskriminuojančias tiekimo patikimumo politikos kryptis, neprieštaraujančias konkurencingos dujų vidaus rinkos reikalavimams; išaiškina bendrus įvairių rinkos dalyvių vaidmenis ir pareigas bei nustato konkrečią nediskriminuojančią dujų tiekimo patikimumo užtikrinimo tvarką³¹.

Nuo 2006 m. liepos 1 d. ES valstybėse narėse pradėtas taikyti Reglamentas Nr. 1775/2005. Šio reglamento tikslas - nustatyti nediskriminuojančias taisykles, reglamentuojančias teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo sistemomis sąlygas, atsižvelgiant į nacionalinių ir regioninių rinkų savitumą siekiant užtikrinti tinkamą dujų vidaus rinkos veikimą. Reglamentas Nr. 1775/2005 nustato suderintus principus, reglamentuojančius dujų perdavimo tinklo tarifus, pajėgumų paskirstymą ir prekybą jais, perkrovų valdymą, sistemos balansavimą, tinklo paslaugas, kuriomis turi teisę naudotis trečiosios šalys, bei vartotojų informavimą³². Minėti ES teisės aktai nustato reguliuojamos veiklos gamtinių dujų sektoriuje pagrindus, kuriais turi būti grindžiamos ES valstybių narių nacionalinės sistemos.

²⁹ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

³⁰ 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 98/30/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2003. Nr. L176/57-78.

³¹ 2004 m. balandžio 26 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2004/67/EB „Dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2004. Nr. L127/92-96.

³² Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1775/2005 „Dėl teisės naudotis gamtinių dujų tinklais sąlygų“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, Nr. L289/0001-00013.

Lietuvos ūkio (taip pat ir gamtinių dujų sektoriaus) ekonominio reguliavimo pagrindus įtvirtina Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos, garantuojančios asmens ūkinės veiklos ir iniciatyvos teisę. Tame pačiame Konstitucijos straipsnyje nustatyta, kad valstybė turi reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Be to, Konstitucija draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, įtvirtina sąžiningos konkurencijos laisvės apsaugą, vartotojų interesų gynimą³³. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2003 m. gegužės 29 d. sprendime pažymėjo, kad: „Lietuvos ūkis grindžiamas asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva yra Konstitucijos garantuojama vertybė, be kita ko, reiškianti tai, kad valstybės ar vietos savivaldos institucijoms draudžiama įstatymuose nenumatytais metodais reglamentuoti ūkinę veiklą, tvarkyti įmonių reikalus“³⁴. Be abejo, ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, todėl juridinių asmenų, taip pat ir dujų įmonių veiklos (kainų, paslaugų kokybės) ekonominis reguliavimas būtinas siekiant užtikrinti bendrą tautos gerovę ir visuomenės interesus. Dujų įmonių veiklos valstybinis ekonominis reguliavimas prasideda nuo to momento, kai jai išduodama licencija, suteikianti teisę verstis joje nurodyta reguliuojama veikla. Veiklos gamtinių dujų sektoriuje licencijavimas Lietuvoje įteisintas 2001 m. liepos 1 d., įsigaliojus Gamtinių dujų įstatymui. Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo tvarką bei sąlygas, naudojimosi gamtinių dujų sistema tvarką nustato ūkio ministro patvirtintos Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisyklės³⁵.

Svarbiausius dujų įmonių veiklos ekonominio reguliavimo klausimus, t. y. bazinio dujų kiekio ir bazinių sąnaudų, pelno, dujų perdavimo, tiekimo kainų viršutinių ribų skaičiavimą, dujų perdavimo, skirstymo ir tiekimo kainų diferencijavimą reglamentuoja Gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodika (toliau – Metodika)³⁶. Metodikoje turi būti numatytos būtinos investicijos, užtikrinančios efektyvią, saugią sistemų veiklą, ir normatyvinis pelnas šiai veiklai užtikrinti. Dujų įmonių investicijų derinimą reglamentuoja Komisijos patvirtinta

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.

³⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gegužės 29 d. sprendimas „Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. lapkričio 12 d. įsakymo Nr. 149 1.1 punkto, juo patvirtintos Licencijų tarpininkauti dėl piliečių įdarbinimo užsienyje išdavimo tvarkos, socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. gegužės 22 d. įsakymo Nr. 64 „Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. lapkričio 12 d. įsakymo Nr. 149 „Dėl licencijų tarpininkauti dėl piliečių įdarbinimo užsienyje išdavimo tvarkos patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Viešojo administravimo įstatymo 6 straipsnio 2 daliai, Civilinio kodekso 2.78 straipsnio 1 daliai, 2.80 straipsnio 1 daliai, Įmonių įstatymo 13 straipsnio 4 daliai, Bedarbių rėmimo įstatymo 4 straipsnio 4 daliai, taip pat Vyriausybės 1996 m. vasario 6 d. nutarimo Nr. 193 „Dėl įdarbinimo tarpininkavimo paslaugų licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ 2 punktui ir šio nutarimo 1 punktu patvirtintoms Įdarbinimo tarpininkavimo paslaugų licencijavimo taisyklėms“. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Administracinių teismų praktika, Nr. 4. VĮ Teisinės informacijos centras: Vilnius, 2004.

³⁵ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. vasario 5 d. įsakymas Nr. 43 „Dėl gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-598; 2005, Nr. 52-1754.

³⁶ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1737; 2007, Nr. 86-3460.

Energetikos įmonių investicijų projektų derinimo Valstybinėje kainų ir energetikos kontrolės komisijoje tvarka³⁷.

Pastarieji teisės aktai nustato Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo pagrindus. Šiais teisės aktais grindžiamo dujų rinkos ekonominio reguliavimo visumos sisteminis vertinimas padėjo suformuluoti mokslines išvadas, tačiau atsižvelgiant į ekonominę tyrimo kryptį didesnis dėmesys buvo skirtas ne tiek teisės aktų, kiek ES valstybių narių reguliatorių veiklos patirties ir situacijos gamtinių dujų rinkoje analizei.

³⁷ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 17 d. nutarimas Nr. O3-35 „Dėl energetikos įmonių investicijų projektų derinimo Valstybinėje kainų ir energetikos kontrolės komisijoje tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 62-2852.

2. REGULIATORIAUS VAIDMENS PROBLEMŲ IR SITUACIJOS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOJE ANALIZĖ

2.1. Gamtinių dujų rinkos reguliatoriaus vaidmuo

Ilgą laiką gamtinių dujų įmonės nuosavybės teise valdė ir jas reguliavo nacionalinės vyriausybės, įmonės buvo apsaugotos nuo konkurencijos, o jų veikla subsidijuojama. Pasaulinė globalizacija, dujų įmonių privatizacija ir technologijų pažanga reikalavo naujo tipo reguliavimo, kuris būtų vykdomas pagal aiškias, skaidrias, nuspėjamas taisykles ir būtų patrauklus investuotojams.

Nepriklausomų energetikos rinkos reguliatorių teorinis modelis susiformavo JAV. Regulatoriams tradiciškai patikimos trys tradiciškai atskiriamos funkcijos: sprendimų priėmimas, jų įgyvendinimas bei ginčų sprendimas. Vyrauja požiūris, kad reguliatorius turi būti izoliuojamas nuo politinės kontrolės ir veikti pagal ekspertinę-techninę logiką. Svarbiais nepriklausomo reguliatoriaus modelio propaguotojais laikytinos šios tarptautinės organizacijos- Pasaulio bankas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Tarptautinė energetikos agentūra³⁸.

Išskiriami trys pagrindiniai reikalavimai (standartai) naujo tipo reguliatoriui: nepriklausomybė, skaidrumas, atskaitomybė. Minėtus reikalavimus nurodo ir vadinamoji 3A (autonomy, authority, accountability) teorija³⁹. Regulatorius gali būti nepriklausomas dvejopai: 1) nuo politinės įtakos; 2) nuo sektorinių interesų. Politinis nepriklausomumas reiškia, kad reguliatorius „veikia per atstumą“ nuo politinių institucijų (angl. „at arm’s length“). Tai reiškia, kad reguliavimas neturėtų priklausyti nuo konkrečiu laikotarpiu susiklosčiusių politinių aplinkybių. Įvertinti, kokia apimtimi reguliatorius yra nepriklausomas, nėra paprasta. Kai kurie mokslininkai išskiria šiuos nepriklausomumo kriterijus: 1) teisinis statusas; 2) vadovybės skyrimo ir atleidimo tvarka, kadencijos trukmė; 3) finansavimas; 4) galimybė kitoms valstybės institucijoms keisti reguliatoriaus sprendimus; 5) deleguotos funkcijos; 6) teisė taikyti sankcijas; 7) atskaitomybės, skaidrumo užtikrinimo, interesų konfliktų prevencijos priemonės⁴⁰. Apibendrinus šiuos kriterijus, darytina išvada, kad reguliatorius yra nepriklausomas, jei:

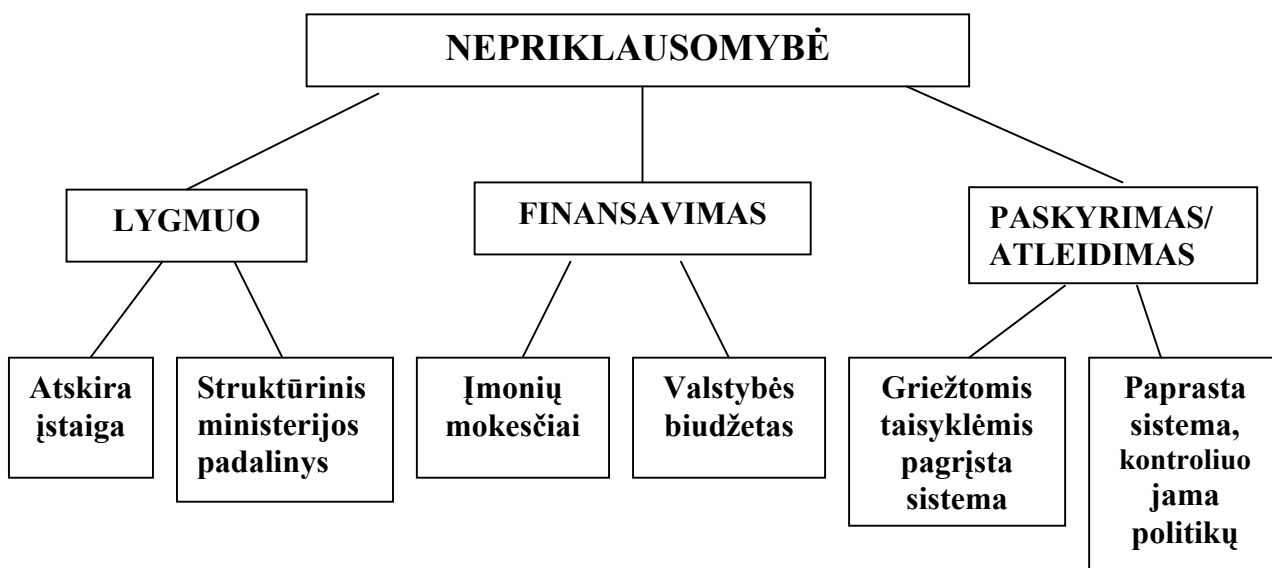
³⁸ Johannsen K. S., Pedersen L. H., Sorensen E. M. Independent Regulatory Authorities – a Comparative Study of European Energy Regulators. – AKF Forlaget. – April 2004.//www.akf.dk/udgivelser_en/container/udgivelse_1700/. Žiūrėta: 2007-08-07.

³⁹ Jankauskas V. The Role of Regulator. Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos ir Centrinio Europos universiteto 2006 m. liepos 24-28 d. rengtos IV-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga. <http://www.erranet.org/Training/CEU/2006#Materials>. Žiūrėta: 2007-08-14.

⁴⁰ Johannsen K. S., Pedersen L. H., Sorensen E. M. Independent Regulatory Authorities – a Comparative Study of European Energy Regulators. – AKF Forlaget. – April 2004.//www.akf.dk/udgivelser_en/container/udgivelse_1700/. Žiūrėta: 2007-08-07.

1) veikia turėdamas autonomiją nuo vykdomosios valdžios struktūros; 2) finansuojamas iš sektorialių mokesčių ir nepatiria politikų įtakos atlikdamas ekonominio reguliavimo funkcijas (ypač nustatydamas gamtinių dujų kainas); 3) reguliatoriaus vadovai skiriami įstatymuose nustatytam terminui, iš pareigų atleidžiami tik atsiradus įstatyme baigtiniu sąrašu nurodytoms aplinkybėms. Pagal nurodytus kriterijus reguliatoriaus nepriklausomybę galima pavaizduoti grafiškai (Žr. 1 paveikslą).

1 pav. Regulatoriaus nepriklausomybė

Nors šie formalūs kriterijai negali visiškai atspindėti faktinio nepriklausomumo, vis dėl to jie indikuoja, kiek politikos formuotojai yra priėmę nepriklausomo reguliuotojo modelį. Kita vertus, *de jure* deklaruojamas reguliatoriaus nepriklausomumas neretai neatspindi realios padėties, nes išlieka faktinis reguliuotojo priklausomumas nuo politinių institucijų, pvz., parlamento, vyriausybės, kitų valdžios įstaigų, kurios tiesiogiai dalyvauja nustatant reguliatoriaus biudžetą. Manytume, kad reguliatoriaus veikla turėtų būti finansuojama ne tik iš valstybės biudžeto, bet ir iš kitų finansavimo šaltinių. Priešingu atveju, išlieka didesnė politinio poveikio rizikos galimybė. Įvairiose ES valstybėse narėse taikomi skirtingi reguliatorių finansavimo šaltiniai: 1) nustatytas procentas ar priemoka nuo reguliuojamų kainų; 2) rinkliavos už licencijas ar kitas mokestis, mokamas tiesiogiai reguliatoriui (pvz., tam tikras procentas nuo reguliuojamų įmonių metinių pajamų); 3) tiesioginis finansavimas iš valstybės biudžeto; 4) procentas nuo paskirtų baudų; 5) mišrus šaltinis, kai dalis veiklos finansuojama iš valstybės biudžeto, dalis – iš sektorialių mokesčių ar pan⁴¹. Pavyzdžiui, Čekijoje, Estijoje, Slovakijoje,

⁴¹ Council European Energy Regulators (CEER). CEER Regulatory Benchmark Report.- Ref: C05-IEB-08-03. 6 December 2005, Brussels.

Prancūzijoje reguliatoriaus biudžetas yra valstybės biudžeto dalis. Tačiau daugumos ES valstybių narių reguliatoriai turi atskirą biudžetą bei teisę rinkti mokesčius ir rinkliavas iš reguliuojamo sektoriaus įmonių. Duomenys apie ES valstybių narių reguliatorių finansavimo šaltinius pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. ES valstybių narių reguliatorių finansavimo šaltiniai*

	ES valstybė narė	Atskiras biudžetas	Sektoriniai mokesčiai/rinkliavos	Apmokestinimo principas
1.	Airija	√	√	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rinkliava nustatyta už parduotą elektros energiją ir dujas. Visi vartotojai finansuoja reguliuotoją priklausomai nuo sunaudojamo elektros energijos/dujų kiekio. ▪ Mokestis už paraišką licencijai gauti.
2.	Austrija	√	√	Mokestis grindžiamas reguliatoriaus sąnaudomis ir nustatomas Ekonomikos ir darbo ministro įsakymu, patvirtinus Priežiūros tarybai.
3.	Belgija (federalinis reguliuotojas)	√	√	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mokesčiai už elektros ir dujų vartojimą. ▪ Mokestis už gamybos leidimų išdavimą.
4.	Čekija	-	-	-
5.	Danija	-	√	Ministro įsakymu reguliuojamoms įmonėms nustatytas mokestis.
6.	Didžioji Britanija	√	√	Regulatorius kasmet nustato licencijos mokesčio metodiką, pagal kurią apskaičiuojamas mokestis energetikos įmonėms.
7.	Estija	-	-	-
8.	Graikija	√	√	Apmokestinamos energetikos įmonės. Mokesčio dydis nustatomas Plėtros ministro bei Ekonomikos ministro sprendimu, atsižvelgiant į reguliatoriaus nuomonę.
9.	Ispanija	√	√	Procentinė dalis nuo prieigos prie tinklo bei „integralių“ (angl. integral) tarifų.
10.	Italija	√	√	Šiuo metu - 0.1% licenciją turinčios įmonės pajamų per praėjusius finansinius metus. Regulatorius pasiūlo mokesčio dydį. Sprendimą priima Ekonomikos ir finansų ministerija.
11.	Kipras	√	√	Regulatorius turi teisę nustatyti ir rinkti licencijos mokestį iš licencijuojamų elektros ir dujų įmonių pagal savo nustatytus kriterijus.
12.	Latvija	√	√	Vyriausybė nustato viešųjų paslaugų reguliavimo mokestį reguliuojamoms įmonėms. Šiuo metu – 0.2 % nuo apyvartos iš suteiktų viešųjų paslaugų praėjusiais kalendoriniais metais. Sektoriuose, kuriuos reguliuoja savivaldybės (šiluma), mokestis yra 0.4%.
13.	Lenkija	-	√	Licencijos mokesčiai. Jie patenka į valstybės biudžetą.
14.	Liuksemburgas	√	√	Didysis kunigaikštis nustato mokestį reguliuojamoms įmonėms.
15.	Malta	√	√	230 000 eurų elektros energijos licencijos mokestis Enemaltai.
16.	Nyderlandai	√	√	Nustatomas mokestis už atskiras paslaugas. Mokesčių surenka reguliuotojas, tačiau lėšos atitenka Ekonominių reikalų ministerijai.
17.	Portugalija	√	-	-
18.	Prancūzija	-	-	-
19.	Slovakija	-	-	-
20.	Slovėnija	√	√	Regulatorius kasmet siūlo nustatyti Vyriausybei fiksuotą dydį nuo tinklo mokesčių.
21.	Suomija	-	√	Priežiūros ir licencijavimo mokesčiai nustatomi kasmet Prekybos ir pramonės ministerijos potvarkiu. Siūlymą teikia reguliatorius.
22.	Švedija	√	-	-
23.	Vengrija	√	√	Priežiūros ir <i>ad hoc</i> mokesčiai, nustatyti bendru Ekonomikos ir Transporto bei Finansų ministrų sprendimu.
24.	Vokietija	-	Numatyta galimybė.	Energetikos įstatymas numato, kad dalis reguliatoriaus patiriamų kaštų turi būti padengti iš rinkos dalyvių mokesčių. Studijos rengimo metu nebuvo priimti atitinkami teisės aktai, įgyvendinantys nuostatą dėl apmokestinimo.

*Šaltinis: CEER

Išanalizavus ES valstybių narių duomenis, darytina išvada, kad skiriasi ne tik įvairių šalių reguliatorių finansavimo šaltiniai, bet ir materialiniai bei žmogiškieji ištekliai (biudžeto dydis ir darbuotojų skaičius). Duomenys apie ES valstybių narių reguliatorių materialinius ir žmogiškuosius išteklius pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. ES valstybių narių reguliatorių biudžeto dydis, darbuotojų skaičius, biudžeto dalis skiriama konsultacijoms (2005 m. duomenys*)

Nr.	ES valstybė narė	Biudžetas eurai	Darbuotojų skaičius	Ekonomistų ir teisininkų skaičius	Biudžeto dalis skiriama konsultacijoms (%)
1.	Austrija	9 300 000	66	16 ekonomistų, 10 teisininkų	5,6 %
2.	Belgija	11 274 138	65	12 ekonomistų, 19 teisininkų	7 %
3.	Kipras	1 600 000	11	1 ekonomistas, 1 teisininkas	3 %
4.	Čekija	3 946 533	92	12 ekonomistų, 9 teisininkai	9-10 %
5.	Danija	4 000 000	31	17 ekonomistų, 7 teisininkai	mažiau nei 5 %
6.	Estija	326 000	9	1 ekonomistas, 1 teisininkas	6-7 %
7.	Suomija	2 700 000	30	2 ekonomistai, 5 teisininkai	5-10 %
8.	Prancūzija	15 520 000	120	56 ekonomistai, 13 teisininkų	
9.	Vokietija	nėra duomenų	100	10 ekonomistų, 11 teisininkų	
10.	Graikija	8 200 000	55	10 ekonomistų, 11 teisininkų	
11.	Vengrija	6 700 000	94	23 ekonomistai, 7 teisininkai	5,9 %
12.	Airija	12 000 000	52	34 ekonomistai, 1 teisininkas	
13.	Italija	25 000 000	121	48 ekonomistai, 24 teisininkai	
14.	Latvija	2 149 689	74	Nėra duomenų	
15.	Lietuva	894 347	50	Nėra duomenų	
16.	Liuksemburgas	nėra duomenų	35	1 ekonomistas, 3 teisininkai	
17.	Malta	514 000	7	Nėra duomenų	
18.	Nyderlandai	7 000 000	65	Nėra duomenų	
19.	Lenkija	8 500 000	284	59 ekonomistai, 45 teisininkai	1,3 %
20.	Portugalija	7 764 000	50	Nėra duomenų	
21.	Slovakija	1 898 000	78	21 ekonomistas, 10 teisininkų	
22.	Slovėnija	2 420 000	35	9 ekonomistai, 7 teisininkai	2,5 %
23.	Ispanija	21 000 000	184	23 ekonomistai, 10 teisininkų	0,2 %
24.	Švedija	7 836 907	62	12 ekonomistų, 15 teisininkų	17 %
25.	Jungtinė Karalystė	52 900 000	300	Nėra duomenų	14,4 %

* Šaltinis: Interim Report for the Study of the Powers and Competencies of Energy and Transport Regulators. 10 July 2006.

Europos Parlamento ir tarybos 2003 m. birželio 26 d. Direktyva 2003/54/EB⁴² dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB (toliau – Direktyva 2003/54/EB), taip pat reikalauja, kad reguliatorius būtų nepriklausomas. Tačiau Direktyvos 2003/54/EB 23 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad reguliatorius turi būti nepriklausomas nuo energetikos įmonių pramonės interesų, o ne nuo vykdomosios valdžios struktūros, todėl manytume, jog ši nuostata nėra pakankama.

⁴² 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 96/92/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys. 2003. Nr. L176/37-56.

Regulatoriaus nepriklausomumą taip pat įtakoja jos vadovybės skyrimo ir atleidimo tvarka. Didesnį regulatoriaus nepriklausomumą ir mažesnę „reguliavimo užgrobimo“ riziką užtikrintų: 1) skirtingų institucijų (pvz., įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios) dalyvavimas skiriant regulatoriaus vadovybę; 2) aiškūs, „nepolitiniai“ vadovybės atleidimo iš pareigų kriterijai; 3) draudimas eiti kitas pareigas ar dalyvauti politinių organizacijų veikloje, turėti interesų reguliuojamuose sektoriuose. Regulatoriaus vadovybės skyrimo tvarka įvairiose ES valstybėse narėse labai įvairi: Latvijoje skiria parlamentas; Austrijoje, Čekijoje, Suomijoje, Kipre, Portugalijoje, Slovėnijoje, Švedijoje – Vyriausybė; Vengrijoje ir Lenkijoje – Ministras Pirmininkas; Danijoje, Estijoje, Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Maltoje, Nyderlanduose – ministras arba keli ministrai; Italijoje, Slovakijoje ir Lietuvoje – Prezidentas; Belgijoje, Liuksemburge, Ispanijoje – monarchas (kunigaikštis arba karalius); Prancūzijoje, Vokietijoje ir Graikijoje – kelios institucijos⁴³. Kitas nepriklausomumo aspektas yra regulatoriaus vadovybės atleidimo iš pareigų pagrindai. Danijoje ir Švedijoje regulatoriaus vadovai negali būti atleidžiami. Daugelyje valstybių atleidimo iš pareigų pagrindai yra griežtai apibrėžti teisės aktuose, tačiau kai kuriose - atleidimo procedūra kontroliuojama politikų, pvz., Maltoje regulatoriaus vadovą gali atleisti išteklių ministras, jei mano, kad jis nebetinkamas eiti pareigas⁴⁴. Siekiant užtikrinti regulatoriaus vadovybės nepriklausomumą nuo pramonės interesų dažniausiai taikomos dvi priemonės: 1) nuosavybės turėjimo energetikos įmonėse ribojimas; 2) įsidarbinimo reguliuojamose energetikos įmonėse draudimas, pasibaigus kadencijai. Austrijoje ir Nyderlanduose yra apribojimų dėl darbo patirties energetikos pramonėje prieš įsidarbinant reguliuojančioje institucijoje.

Apibendrinus, darytina išvada, kad nepriklausomybė naudinga ne tiek regulatoriui, kiek kitiems reguliuojamos veiklos subjektams, ypač vartotojams, taip pat ir politikams. Regulatoriaus nepriklausomybė užtikrina ir dujų įmonių, ir vartotojų interesų balansą, taip pat pagrįstą jų tikėjimą regulatoriaus sprendimų nešališkumu. Politikams taip pat turėtų būti naudinga regulatoriaus nepriklausomybė dėl galimybės: 1) išvengti atsakomybės dėl nepopuliarių regulatoriaus sprendimų (pvz., dėl gamtinių dujų kainų padidinimo); 2) išvengti techniškai sudėtingų užduočių ir ataskaitų visuomenei (regulatoriaus sprendimai neretai reikalauja specialių žinių, todėl juos sunku suprantamai paaiškinti visuomenei); 3) pateisinti visuomenės viltis, kad politiko pareigos vykdomos patikimai (ypač prieš rinkimus, nes regulatoriaus sprendimai neretai būna nepopuliarūs).

⁴³ International Energy Regulation Network. <http://www.iern.net>. Žiūrėta: 2007-08-10.

⁴⁴ Malta Resources Authority Act . Cap.423. – Art.3. (6) // http://docs.justice.gov.mt/lom/legislation/english/leg/vol_13/chapt423.pdf . Žiūrėta: 2007-08-10.

Be abejo, regulatoriaus nepriklausomybė nėra absoliuti ir turi būti derinama su atskaitomybės ir skaidrumo principais. Atskaitomybės principo realus įgyvendinimas leidžia minimizuoti nepakankamos demokratinės atskaitomybės, informacijos asimetrijos (situacija, kai paslaugų tiekėjai yra geriau informuoti nei reguliuotojas apie kaštus ir technologines galimybes), „reguliavimo užgrobimo“ (angl. „regulatory capture“) riziką. Įvertinus ES valstybių narių reguliatorių veiklos patirtį, galima išskirti tokias atskaitomybės priemones: 1) motyvuotas sprendimų ir veiksmų pagrindimas; 2) ataskaitos apie regulatoriaus veiklą pateikimas; 3) galimybė skųsti regulatoriaus sprendimus. Taip pat gali būti taikomas neformalus atskaitomybės būdas, kai dėl galimų sprendimų diskutuojama su suinteresuotomis šalimis. Priemonių įvairovė priklauso ir nuo subjekto, kuriam reikia atsiskaityti. Pvz., įstatymų leidžiamajai ir vykdomajai valdžiai pristatomos metinės ataskaitos, atsakoma į užduodamus klausimus. Reguluojamoms įmonėms teikiamos konsultacijos, sprendimų poveikio vertinimai, kaštų-naudos analizės, teikiama kita informacija. Atskaitomybė vartotojams ir visuomenei pasireiškia per informacijos viešinimą, skundų nagrinėjimą, vartotojų švietimą. Minėtas priemonės papildo teisminės valdžios priežiūra, t. y. galimybė skųsti regulatoriaus sprendimus teismams bei atsakomybė už teisės pažeidimus.

Regulatoriaus atskaitomybės principo užtikrinimo priemonės derinamos su skaidrumo principo įgyvendinimo priemonėmis. Skaidrumas reiškia, kad dujų rinkos ekonominio reguliavimo procesas turi būti atviras visiems suinteresuotiems asmenims, t. y. suinteresuotoms šalims turi būti suteikta galimybė gauti visą informaciją apie numatomus priimti sprendimus, pateikti pasiūlymus, konsultuotis, diskutuoti, pvz., anglosaksų šalyse (D. Britanijoje, Airijoje) yra priimti geros konsultavimo praktikos kodeksai⁴⁵. Regulatoriaus sprendimų skaidrumą siekiama užtikrinti įvairiomis procedūrinėmis normomis.

2.2. Gamtinių dujų rinkos regulatoriaus vaidmuo Lietuvoje

1997 m. įkurta Komisija buvo atsakinga tik už kainodarą, kainų nustatymą ir taikymą. 2000 m. Seimas, atsižvelgdamas į ES teisės reikalavimus, priėmė Energetikos ir Gamtinių dujų įstatymus, kurie išplėtė Komisijos kompetenciją ir įtvirtino Komisijos, kaip pagrindinės dujų rinką reguliuojančios įstaigos, statusą. Energetikos įstatymo 17 straipsnyje aiškiai apibrėžtos Komisijos funkcijos, Komisijos pirmininko bei jos narių skyrimo ir atleidimo pagrindai⁴⁶. Be Komisijos, energetikos įmonių (taip pat ir gamtinių dujų įmonių) veiklą tam tikra apimtimi reguliuoja ir kitos valstybės institucijos (Seimas, Vyriausybė, Ūkio ministerija, Aplinkos

⁴⁵ Interim Report for the Study of the Powers and Competencies of Energy and Transport Regulators. 10 July 2006. www.europe-economics.com. Žiūrėta: 2007-08-09.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2224; 2003, Nr. 69-3118; 2005, Nr. 142-5104.

ministerija, Valstybinė energetikos inspekcija prie Ūkio ministerijos ir kt.), kurių kompetencija dėl ribotos darbo apimties atskirai nenagrinėjama. Be minėtų įstatymų, Komisijos veiklą reglamentuoja Vyriausybės patvirtinti Komisijos nuostatai⁴⁷, o vidaus darbo tvarką nustato Komisijos darbo reglamentas⁴⁸.

Atsižvelgiant į JAV ir ES valstybių narių patirtį, šiame skyriuje nagrinėjami tokie Komisijos veiklos principai, kaip nepriklausomybė, atskaitomybė, skaidrumas, kuriais savo veikloje vadovaujasi ir minėtų šalių energetikos rinkų reguliatoriai.

Komisijos nepriklausomumas. Komisija yra valstybės įstaiga, finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Komisiją sudaro penki nariai. Jos pirmininką ir narius Ministro Pirmininko teikimu skiria Lietuvos Respublikos Prezidentas 5 metams. Energetikos įstatymo 17 straipsnio 4 dalyje nustatytas baigtinis sąrašas atvejų, kuriems esant Komisijos nariai gali būti atleisti iš pareigų: 1) pasibaigus jų kadencijai; 2) savo noru; 3) išrinkti arba paskirti į kitas pareigas; 4) kai jiems įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis; 5) kai paaiškėja, kad šiurkščiai pažeidė jiems nustatytų pareigų reikalavimus; 6) pažeidus tarnybinę etiką; 7) dėl sveikatos būklės, neleidžiančios eiti pareigų; 8) netekus Lietuvos Respublikos pilietybės⁴⁹.

Minėtos nuostatos (tiesioginio pavaldumo ryšių su kitomis institucijomis nebuvimas, aiškiai reglamentuotos Komisijos pirmininko bei narių skyrimo ir atleidimo iš pareigų procedūros) iš esmės užtikrina Komisijos nepriklausomybę nuo vykdomosios valdžios institucijų (išskyrus politinės rizikos kilimo tikimybę kandidatūrų atrankos procese). Kita vertus, Komisijos nepriklausomybę riboja jos veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto, kurį įtakoja politinės institucijos – Seimas, Vyriausybė, Finansų ministerija, tiesiogiai dalyvaujančios nustatant Komisijos biudžetą. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė vienoje iš savo ataskaitų taip pat yra pasisakiusi, kad vienas iš svarbiausių rinkos priežiūros institucijų nepriklausomumo aspektų yra finansavimas, kuris vykdomas ne iš valstybės biudžeto, bet iš rinkos dalyvių⁵⁰. Finansuojant iš sektoringų mokesčių užtikrinamas aukštesnis nepriklausomumo laipsnis ir sutaupoma valstybės biudžeto lėšų. Siekiant minimizuoti politinių institucijų intervenciją, reikėtų pasinaudoti daugumos ES valstybių narių bei kai kurių kitų rinkos priežiūros institucijų Lietuvoje patirtimi ir teisiškai įtvirtinti Komisijos veiklos finansavimą bent iš kelių alternatyvių šaltinių: valstybės biudžeto ir (ar) nustatyto procento nuo reguliuojamų įmonių metinių pajamų, rinkliavų už licencijas ir pan. Šiuo atveju būtų galima pritaikyti kai kurių kitų Lietuvos rinkos priežiūros

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 109-4819; 2007, Nr. 23-877.

⁴⁸ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamento patvirtinimo“ // (2004-05-06 Nr. 65 redakcija). <http://www.regula.lt/index.php?1650814760>. Žiūrėta: 2007-08-14.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2224; 2003, Nr. 69-3118; 2005, Nr. 142-5104.

⁵⁰ http://www.vkontrole.lt/veikla_ataskaitos_archyvas.php?v. Žiūrėta: 2007-08-09. P. 18

institucijų (pvz., Draudimo priežiūros komisijos ar Ryšių reguliavimo tarnybos) finansavimo praktiką (Žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Kai kurių Lietuvos rinkos priežiūros institucijų finansavimas

Rinkos priežiūros institucija	Finansavimas
Draudimo priežiūros komisija	Finansuojama iš draudimo rinkos dalyvių, bet visos lėšos patenka į valstybės biudžetą. Draudimo rinkos dalyviams Vyriausybės nutarimu nustatytas atskaitymų dydis Draudimo priežiūros komisijai išlaikyti. 2006 m. jis buvo 0,3178 procento nuo draudimo įmonių ir Lietuvos Respublikoje įsteigtų užsienio valstybių draudimo įmonių filialų pasirašytų draudimo įmokų ⁵¹ .
Ryšių reguliavimo tarnyba	Finansavimas mišrus, t. y. iš valstybės biudžeto ir atskiro Ryšių reguliavimo tarnybos (toliau – Tarnyba) biudžeto. Atskirą Tarnybos biudžetą sudaro visos Tarnybos pajamos, gautos už teikiamas paslaugas ir atliekamus darbus. Tarnybos atskiro biudžeto lėšos tvarkomos atskirai nuo valstybės biudžeto asignavimų. Tarnybai mokamo užmokesčio už teikiamas paslaugas ir atliekamus darbus, objektus, dydžius ir mokėjimo tvarką nustato Tarnyba, pagrįsdama juos Tarnybos sąnaudomis.
Vertybinių popierių komisija	Valstybės biudžetas

2006 m. Komisijos biudžetas (šiek tiek didesnis nei 3 mln. litų), lyginant su jai priskirtų funkcijų svarba, – vienas iš mažiausių ES (pagal darbuotojų skaičių ir biudžeto dydžio santykį mažiausias iš ES valstybių narių reguliatorių, jei neatsižvelgtume į tokius veiksnius, kaip pragyvenimo lygis ir pan.). Akivaizdu, kad Komisija negali lygintis ir su reguliuojamų dujų įmonių finansiniais ir žmogiškaisiais resursais. Pavyzdžiui, AB „Lietuvos dujos“ 2007 m. pirmojo ketvirčio konsoliduotas, neauditotas grynasis pelnas sudaro 72,3 mln. litų (2006 m. tuo pačiu laikotarpiu buvo uždirbta 39,7 mln. litų grynojo pelno)⁵². Suteikus Komisijai tinkamą finansavimą, būtų išspręstas ir reikalingų žmogiškųjų resursų klausimas. Šiuo metu Komisijos Dujų skyriuje, kurio atliekamos funkcijos itin aktualios vartotojams (gamtinių dujų perdavimo ir paskirstymo ir tiekimo (reguliuojamiesiems vartotojams) kainų viršutinių ribų nustatymas, investicijų derinimas, dalyvavimas Europos energetikos reguliuotojų tarybos veikloje ir kt.), dirba tik 2 valstybės tarnautojai. Tokia padėtis, magistranto nuomone, neužtikrina tinkamo šių funkcijų atlikimo ir visiško nepriklausomumo principo įgyvendinimo.

Komisijos atskaitomybė. Energetikos įstatyme numatytos dvi Komisijos atskaitomybės formos: asmeninė ir institucinė. Energetikos įstatymo 17 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad Komisija atsako už savo sprendimus. Sprendimai priimami vardiniu balsavimu ir gali būti

⁵¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 1421 „Dėl 2006 metų Lietuvos Respublikos Draudimo priežiūros komisijai išlaikyti dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005. Nr. 152-5598.

⁵² http://www.dujos.lt/lt.php/ziniasklaidai/pranesimai_spaudai/konsoliduoti_neaudituoti_ab_lietuvos_dujos_2007_m_i_ketvirčio_rezultatai/897;start;1. Žiūrėta: 2007-06-18.

skundžiami įstatymų nustatyta tvarka. Institucinės atskaitomybės principas įgyvendinamas per metines veiklos ataskaitas, kurios parengiamos per keturis mėnesius, pasibaigus kalendoriniams metams. Ataskaita paskelbiama viešai ir pateikiama Respublikos Prezidentui, Seimui bei Vyriausybei. Lietuvos elektros ir gamtinių dujų rinkų metinė ataskaita kasmet teikiama ir Europos Komisijai. Finansinę Komisijos veiklą kontroliuoja Valstybės kontrolė ir kitos valstybės įgalios institucijos.

Komisijos skaidrumas. Pagrindinis Komisijos tikslas – remiantis skaidrumo principu užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai ir dujų įmonės nebūtų diskriminuojami bei dujų rinkoje būtų pagrįsta konkurencija. Komisijos veiklos skaidrumą užtikrina viešųjų svarstymų galimybė, Komisijos posėdžių viešumas, posėdžių darbotvarkės, medžiagos ir sprendimų projektų nagrinėjamaiais klausimais skelbimas Komisijos interneto tinklapyje. Rengiant metodikas, taisykles, jos svarstomos keliais etapais, aptariant ir derinant suinteresuotų asmenų pastabas ir pasiūlymus. Komisijai priėmus svarbius sprendimus, Visuomenės informavimo skyrius kartu su kitais Komisijos skyriais privalo rengti jų komentarus. Šios nuostatos iš esmės garantuoja gamtinių dujų rinkos reguliavimo proceso atvirumą suinteresuotiems asmenims, jiems suteikiama galimybė gauti visą informaciją apie numatomo priimti sprendimo projektą, pateikti pasiūlymus, diskutuoti.

Komisijos reikšmingumą gamtinių dujų rinkai iliustruoja jai suteiktos funkcijos. Dėl ribotos darbo apimties šiame skyriuje trumpai aptariama tik ta Komisijos funkcijų dalis, kuri tiesiogiai susijusi su gamtinių dujų rinkos ekonominiu reguliavimu. Vadovaudamasi įvairių teisės aktų nuostatomis, Komisija atlieka šias dujų rinkos ekonominio reguliavimo funkcijas:

- 1) parengia ir patvirtina dujų sektoriuje reguliuojamų kainų nustatymo metodikas;
- 2) nustato dujų sektoriuje reguliuojamų kainų viršutines ribas arba konkrečias kainas (jeigu patikrinus paaiškėja, kad dujų įmonių nustatytos kainos apskaičiuotos nesilaikant Metodikos arba yra klaidingos ir jos per 15 dienų nevykdo Komisijos reikalavimo ištaisyti nurodytas klaidas);
- 3) derina dujų įmonių investicijų (plėtos) projektus (jeigu dujų įmonės investicijos nėra suderintos su Komisija, jos nepripažįstamos pagrįstomis ir neįtraukiamos į reguliuojamas kainas);
- 4) kontroliuoja, kaip laikomasi dujų tiekimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų (Metodikoje numatyta galimybė efektyviai dirbančioms įmonėms padidinti normatyvinio pelno maržą iki 4 procentinių punktų, o tuo atveju, kai įmonė pagerina paslaugų kokybę ir tiekimo saugumą – dar 1 procentiniu punktu. Pabloginus paslaugų kokybę ir tiekimo patikimumą, normatyvinio pelno marža gali būti mažinama 1 procentiniu punktu);
- 5) kontroliuoja apskaitų atskyrimą, siekiant išvengti veiklų kryžminio subsidijavimo;
- 6) kontroliuoja dujų įmonių reguliuojamos veiklos sąnaudas; 7) kontroliuoja dujų įmonių veiklos

skaidrumo ir konkurencijos lygį, taip pat atlieka kitas ekonominiu požiūriu mažiau reikšmingas funkcijas.

2.3. Situacijos Lietuvos gamtinių dujų rinkoje analizė

Lietuvos gamtinių dujų rinką sudaro perdavimo, skirstymo bei tiekimo dujų įmonės ir vartotojai. Lietuvos gamtinių dujų rinkos dalyviai veikia sutartiniais pagrindais. Rinka grindžiama tiekėjų, sistemos naudotojų bei vartotojų dvišalėmis sutartimis ir Gamtinių dujų įstatymo suteikta teise naudotis dujų sistema. Teisė naudotis sistema turi būti suteikiama objektyviai, nediskriminuojant sistemos naudotojų.

Licenciją perduoti gamtines dujas Lietuvoje turi vienintelė dujų įmonė – AB „Lietuvos dujos“. Be AB „Lietuvos dujos“, licenciją paskirstyti gamtines dujas turi 5 įmonės: AB „Achema“, UAB „Druskininkų dujos“, UAB „Intergas“, UAB „Fortum Joniškio energija“, AB agrofirma „Josvainiai“ (Žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Gamtinių dujų perdavimo ir paskirstymo įmonės (2007 m. duomenys*).

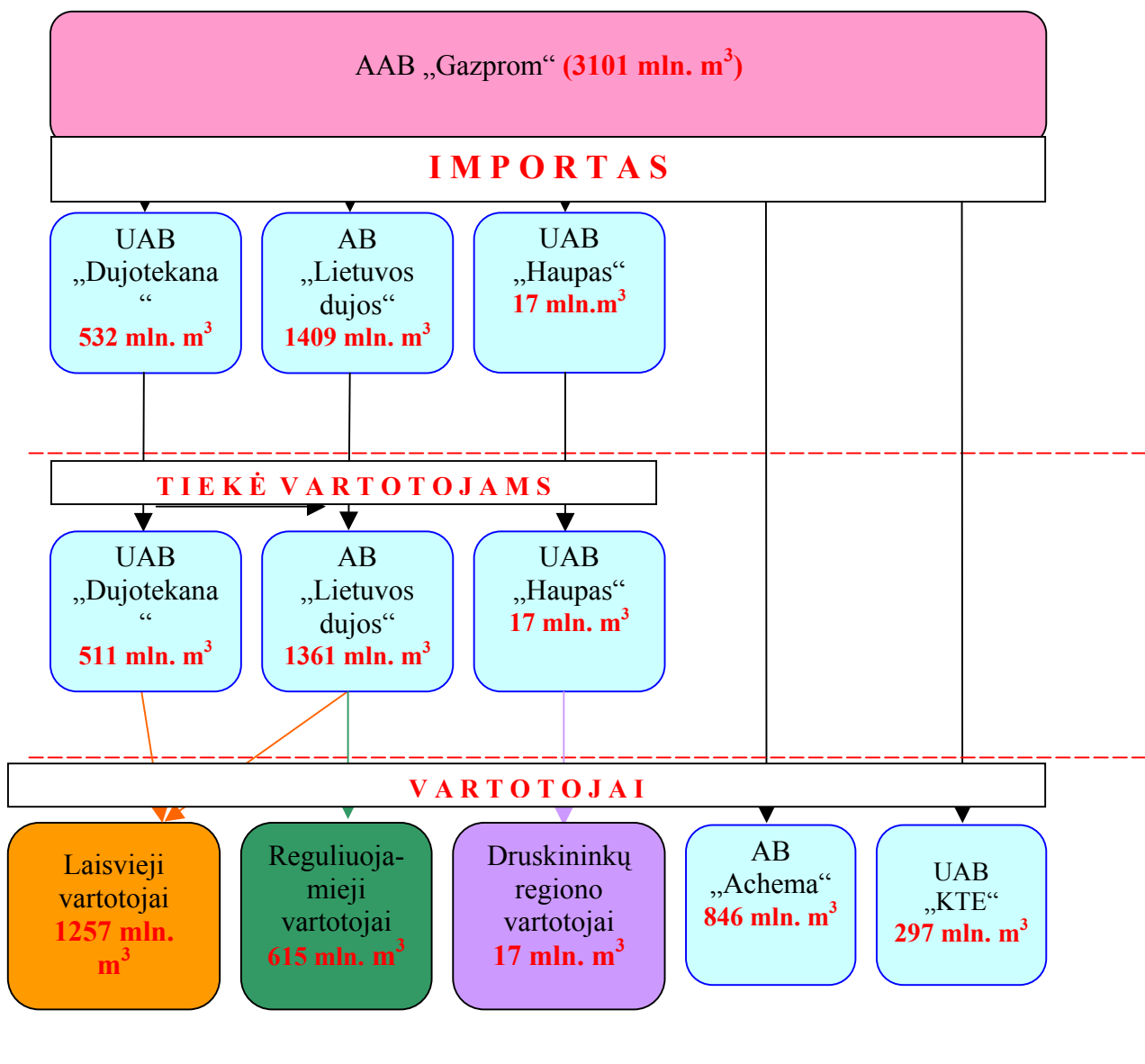
Nr.	Įmonės pavadinimas	Licencijos rūšis	Vietinis ar nacionalinis tinklas	Pagrindiniai akcininkai
1.	AB „Lietuvos dujos“	Gamtinių dujų perdavimas Gamtinių dujų paskirstymas	Nacionalinis	E.ON Ruhrgas International AG, AAB „Gazprom“, Valstybės turto fondas
2.	AB „Achema“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
3.	UAB „Druskininkų dujos“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
4.	UAB „Intergas“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
5.	UAB „Fortum Joniškio energija“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
6.	AB agrofirma „Josvainiai“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė

* Šaltinis: Lietuvos elektros ir gamtinių dujų rinkų metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007.

2006 metais į Lietuvą gamtines dujas tiekė 5 įmonės: AB „Lietuvos dujos“, UAB „Dujotekana“, AB „Achema“ (tik savo reikmėms), UAB „Kauno termofikacinė elektrinė“ (tik savo reikmėms), UAB „Haupas“ (labai nedidelį kiekį – 17 mln. kub. metrų, kurios buvo skirtos tik Druskininkų regiono dujų sistemai, nesujungtai su bendra Lietuvos dujų sistema). Iš viso buvo importuota 3101 mln. kub. metrų dujų. Šalies dujų tiekimo rinkoje buvo parduota 1872 mln. kub. metrų dujų (Žr. 2 paveikslą.). Europos Komisijos 2007 m. sausio 10 d. pateiktoje

ES valstybių narių Gamtinių dujų ir elektros energijos rinkų apžvalgoje (SEC(2006)1709)⁵³ konstatuojama, kad Lietuvos dujų rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos. Lietuva turi tik vieną išorinį dujų tiekėją (didžiausią Rusijos Federacijos įmonę AAB „Gazprom“) ir nėra techninių galimybių gauti dujų iš kitų šaltinių. Be to, vietinės dujų įmonės, net ir gavusios Komisijos išduotą licenciją tiekti gamtines dujas, neturi jokių garantijų, kad AAB „Gazprom“ sutiks joms parduoti gamtines dujas, nekalbant jau apie pageidaujama pirkti dujų kiekį.

2 pav. Gamtinių dujų tiekimas ir vartojimas Lietuvoje 2006 m. mln. kub. metrų*

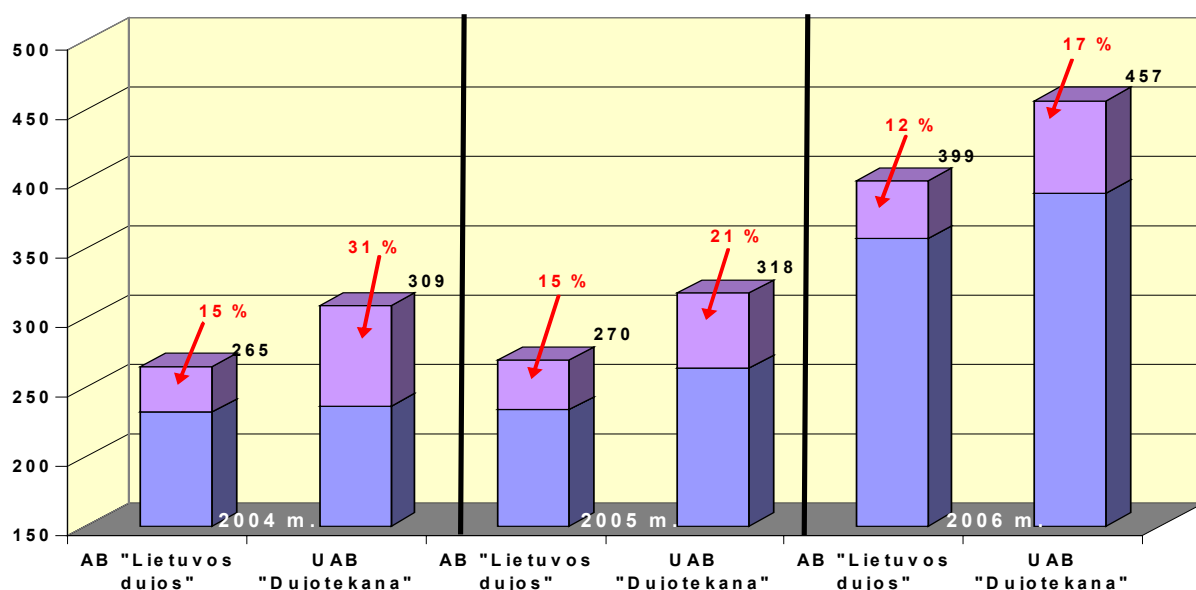
*Šaltinis: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2007.

⁵³ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Accompanying document to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT. Prospects for the internal gas and electricity market. Implementation report. Brussels, 2007.

http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/10_internal_market_country_reviews_en.pdf. Žiūrėta: 2007-02-19.

Pagrindinės dujų tiekimo įmonės (AB „Lietuvos dujos“ ir „Dujotekana“) parduoda dujas už skirtingą kainą, nors importo kaina beveik vienoda. Dujų tiekimo įmonės perka dujas pagal sutartyse nustatytas kvotas – tuo ribojama veiksmingos konkurencijos sąlyga įsigyti tiek dujų, kiek pageidaujama, t. y. ne visi vartotojai gali gauti visą jiems reikalingą dujų kiekį iš pageidaujamo tiekėjo. Be to, aiškių kriterijų, pagal kuriuos dujų tiekimo įmonės pasiūlo atitinkamą dujų kiekį vartotojams, nėra. Vieni vartotojai gauna visą pageidaujama pirkti dujų kiekį iš pasirinkto dujų tiekėjo, o kiti – iš to paties tiekėjo dujų išvis negauna. Alternatyvių kuro rūšių pasirinkimas ribojamas, nes vartotojai su dujų tiekimo įmonėmis pasirašo metines sutartis „pirk arba mokėk“ sąlygomis, t. y. vartotojai privalo mokėti už dujas net ir nesuvaržytą užsakyto dujų kiekio, o galiojantys teisės aktai draudžia dujų perpardavimą tarp vartotojų. Atsižvelgiant į situaciją Lietuvos dujų rinkoje, galima daryti išvadą, kad formalus dujų tiekimo rinkos atvėrimo procesas sudaro galimybes dujų tiekėjams piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje, t. y. neparduoti dujų atskiriems vartotojams ir siekti sąnaudomis nepagrįsto pelno. Tai akivaizdžiai patvirtina Lietuvos dujų tiekėjų antkainiai (procentinė uždirbamo pelno dalis nuo dujų importo kainos). Šiuo aspektu paminėtina, kad AB „Lietuvos dujos“ antkainio dydį riboja įmonės privatizavimo sutartis, kurioje numatyta, kad jis negali viršyti 15 proc. Tačiau jokiuose teisės aktuose ir sutartyse nebuvo numatytas UAB „Dujotekana“ antkainio dydžio ribojimas. Tai sudarė sąlygas šiai įmonei piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje ir siekti sąnaudomis nepagrįsto pelno. UAB „Dujotekana“ 2004 – 2006 m. taikė antkainius, žymiai didesnius nei AB „Lietuvos dujos“. (Žr. 3 paveikslą).

3 pav. AB „Lietuvos dujos“ ir UAB „Dujotekana“ gamtinių dujų tiekimo kainos laisviems vartotojams ir antkainiai 2004-2006 metais*

* Šaltinis: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Antkainis taikomas siekiant uždirbti pelną ir dujų tiekimo sąnaudoms apmokėti. Dujų tiekimo sąnaudos – tai sąnaudos, susijusios su dujų pardavimu vartotojams, t. y. sutarčių sudarymu, vartotojų apskaita bei sąskaitų išrašymu, pašto išlaidos, šiai paslaugai reikalingo turto eksploatacinės ir nusidėvėjimo išlaidos (kompiuterinė technika, programos), aptarnaujančių darbuotojų darbo užmokstis bei socialinio draudimo išlaidos. Pažymėtina, kad Komisija 2007 m. liepos 31 d. priėmė Metodikos pakeitimus, nustatančius pelno maržos ribojimą iki 5-7 proc., tačiau faktiškai šios nuostatos bus įgyvendinamos tik nuo 2008 m. sausio 1 d.

Didelės koncentracijos problema, užkertanti kelią konkurencijai dujų tiekimo rinkose, egzistuoja ir kitose ES valstybėse narėse, ypač tose, kur gamtinių dujų rinka, kaip ir Lietuvoje, neseniai pradėta plėtoti. Kai kurios ES valstybės narės (Danija, Vengrija, Airija, Lenkija, Ispanija, Latvija ir kt.) šią problemą sprendžia reguliuodamos gamtinių dujų tiekimo kainas ne tik reguliuojamiesiems, bet ir visiems kitiems vartotojams (laisviesiems vartotojams). Kita vertus, kainų reguliavimas visiems vartotojams dar negarantuoja kainų sumažėjimo galutiniams vartotojams, nes dujų importo į Lietuvos Respubliką kaina visiškai nepriklauso nuo reguliatoriaus. Dujų importo kainos nustatymą reglamentuoja dujų tiekimo įmonių ir AAB „Gazprom“ sudarytos dujų tiekimo sutartys. Bazinė dujų importo kaina nustatoma sutarties šalių susitarimu vieneriems metams ir perskaičiuojama kiekvieną mėnesį. Dujų importo kainą įtakoja šie faktoriai: 1) vidutinė praėjusių šešių mėnesių 1 proc. sieringumo mazuto kaina tarptautinės naftos rinkose (šią kainą kotiruoja agentūra Reuter ataskaitoje „Platt’s Oilgram Price Report”, skyriuje „European low/high averages. BARGES FOB ARA”); 2) JAV dolerio ir euro santykis, kurį nustato Europos Centrinis Bankas paskutinę mėnesio dieną 14 val. 15 min. Frankfurto laiku; 3) dujų energetinė vertė – įvertinamas santykis su bazine žemutine dujų degimo šilumos verte – 7900 kcal/kub. metrų; 4) dujų tranzitas per Baltarusijos teritoriją. Importo kainą galima išreikšti formule:

$$K = K_0 + a \times M + b \times M; \text{ (EUR/tūkst. m}^3\text{)}, \quad (1)$$

čia:

K – mėnesinė gamtinių dujų importo kaina;

K_0 – sutartinė bazinė gamtinių dujų importo kaina;

M – mažo sieringumo (1 proc.) praėjusių šešių mėnesių vidutinė mazuto kaina Vakarų Europos rinkose;

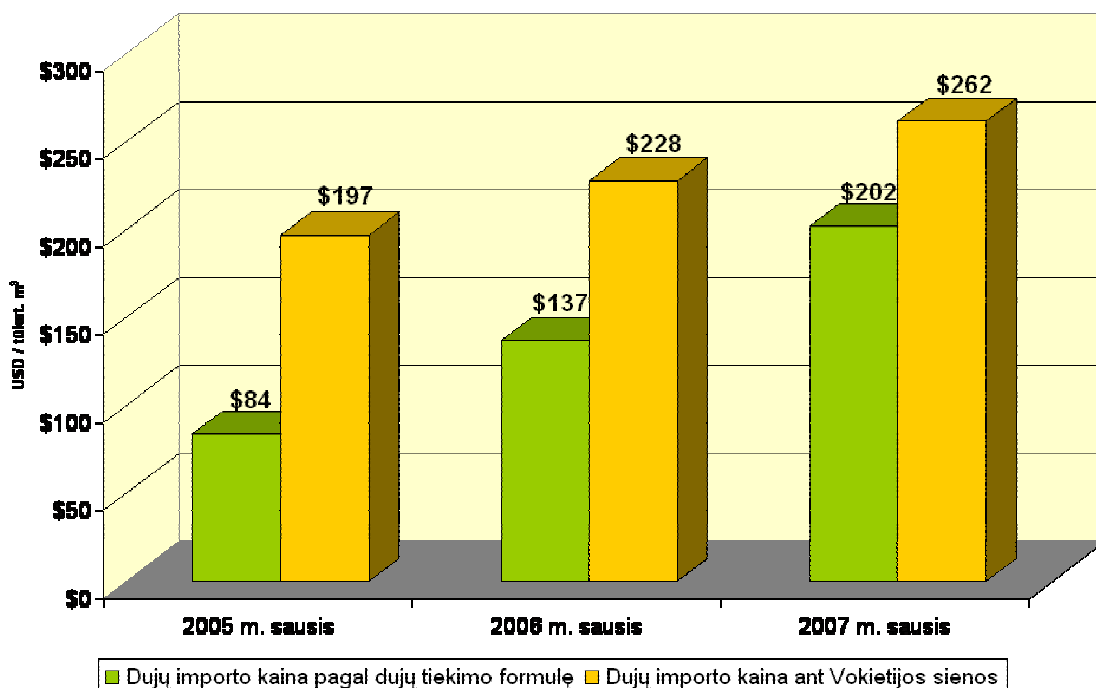
a – mazuto ir dujų energetinės vertės skirtumą įvertinantis koeficientas;

b – koeficientas, įvertinantis atstumą nuo pirkėjo iki pardavėjo.

Tai yra tipinė Europos tiekimo įmonėms taikoma dujų tiekimo kainų skaičiavimo formulė. Pagal šią formulę dujų tiekimo kaina perskaičiuojama kiekvieną mėnesį priklausomai nuo vieno procento sieringumo mazuto kainų pasaulinėse rinkose ir Euro/JAV dolerio kurso.

Jei gamtinės dujos tiekiamos iš Latvijos Respublikos Inčukalnio dujų saugyklos, dujų pardavimo kaina didinama atitinkamu mokesčiu (mokestis konfidencialus). Pažymėtina, kad AAB „Gazprom“ dujų kainą didina kiekvienais metais. Nuo 2006 m. sausio 1 d. dujų importo į Lietuvą kaina, lyginant su 2005 m., padidėjo 63 proc., o nuo 2007 m. sausio 1 d. - dar 47 proc. Iš viso 2007 m. pradžioje, palyginti su 2005 m., dujų importo kaina padidėjo 2,4 karto. Komisijos specialistai prognozuoja, kad 2008 m. Lietuvai parduodamų dujų kaina pasieks Vakarų Europos valstybėms tiekiamų dujų kainų lygį - apie 250 JAV dolerių už tūkst. kub. metrų (kaina gali būti dar didesnė, atsižvelgiant į mazuto ir naftos kainų pokyčius pasaulinėje rinkoje). 2005-2007 m. gamtinių dujų importo į Lietuvą ir Vokietiją kainų pokyčiai pateikiami 4 paveiksle.

4 pav. Gamtinių dujų importo kainos Lietuvoje ir Vokietijoje 2005-2007 m.*

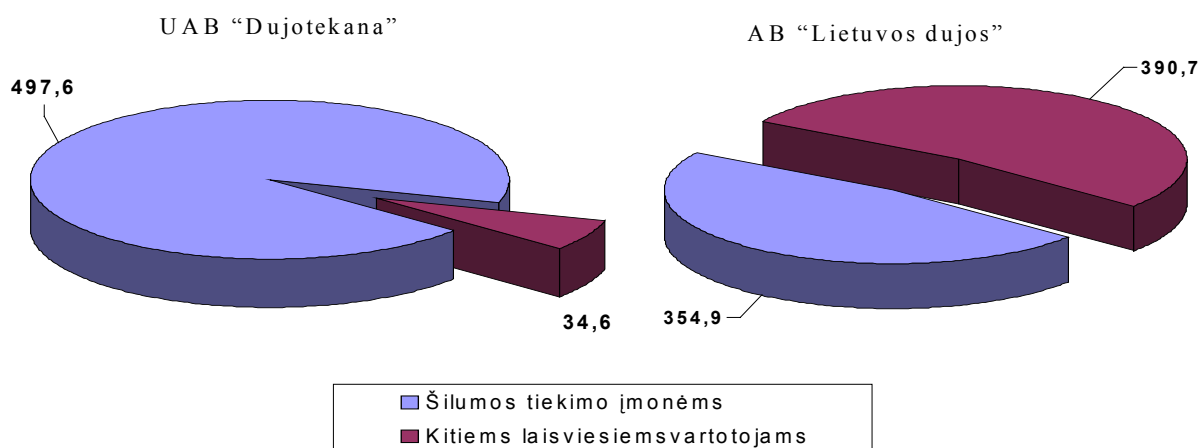

*Šaltinis: Argus Gas Connections

Kiti dujų rinkos dalyviai - vartotojai gali būti klasifikuojami pagal įvairius kriterijus. Pavyzdžiui, pagal dujų naudojimo paskirtį išskiriami: 1) buitiniai vartotojai (dujas naudojančys buityje ir tik savo reikmėms); 2) smulkūs komerciniai vartotojai; 3) pramoniniai vartotojai (dujas naudojančys gamyboje); 4) šiluminę energiją gaminantys vartotojai (gaminantys ir parduodantys šiluminę energiją); 5) elektros energiją gaminantys vartotojai (gaminantys ir parduodantys elektros energiją); 6) technologiniai vartotojai (dujas naudojančys kaip žaliavą). Pagal ūkio ministro patirtintų gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisyklių 109 punktą, vartotojai diferencijuojami į šešias grupes pagal suvartotą dujų kiekį per metus:

1) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys iki 800 kub. metrų dujų imtinai; 2) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys nuo 800 kub. metrų iki 20 tūkst. kub. metrų dujų imtinai; 3) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys nuo 20 tūkst. kub. metrų iki 100 tūkst. kub. metrų dujų imtinai; 4) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys nuo 100 tūkst. kub. metrų iki 1 mln. kub. metrų dujų imtinai; 5) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys nuo 1 mln. kub. metrų iki 5 mln. kub. metrų dujų imtinai; 6) vartotojai, per metus pristatymo vietoje suvartojantys nuo 5 mln. iki 15 mln. kub. metrų dujų imtinai⁵⁴. Pirmos grupės vartotojai išskiriami į du pogrupius: buitiniai vartotojai, kurie suvartoja iki 90 kub. metrų dujų per metus, ir buitiniai vartotojai, vartojantys gamtines dujas maistui ruošti ir sunaudojantys virš 90 kub. metrų dujų per metus. 2006 m. pabaigoje buvo 540,7 tūkst. vartotojų, kurie rinkoje pasiskirstė taip: dujų jagainės (28 vartotojai) užėmė 49,6 proc. rinkos; gyventojai ir smulkusis komercijos sektorius (daugiau nei 540,3 tūkst. vartotojų) užimė 6,6 proc. rinkos; vidutinis pramonės ir komercijos sektorius (317 vartotojų), suvartojantis iki 1 mln. kub. metrų per metus, užimė 4,8 proc. rinkos; dideli ir labai dideli pramonės vartotojai, suvartojantys daugiau nei 1 mln. kub. metrų per metus, užimė 39 proc. rinkos⁵⁵. Tai rodo didžiulę energetikos įmonių priklausomybę nuo šios kuro rūšies. Pavyzdžiui, ES valstybių narių (25 šalių vidurkis) energetikos įmonės 2005 m. suvartojo tik apie 22 proc. gamtinių dujų. Didžiausią laisvųjų vartotojų rinkos dalį (apie 67 proc.) užima šilumos tiekimo įmonės, todėl joms tenka didžiausias dujų tiekimo rinkos iškraipymo poveikis, kurį galiausiai turi padengti centralizuoto šilumos tiekimo vartotojai. Pvz., pagal 2006 m. duomenis UAB „Dujotekana“ 497,6 mln. kub. metrų dujų (apie 93,5 proc.) pardavė šilumos tiekimo įmonėms. AB „Lietuvos dujos“ šilumos tiekimo įmonėms patiekė 354,9 mln. kub. metrų dujų arba 47,6 proc. visų laisviesiems vartotojams patiektų dujų (Žr. 5 paveikslą pagal Komisijos duomenis).

5 pav. Šilumos įmonių dalis Lietuvos gamtinių dujų rinkoje 2006 m.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. vasario 5 d. įsakymas Nr. 43 „Dėl gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-598; 2005, Nr. 52-1754.

⁵⁵ Lietuvos elektros ir gamtinių dujų rinkų metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007. <http://www.regula.lt/index.php?-1088129604>. Žiūrėta: 2007-07-31.

Pagrindinis veiksnys, turintis įtakos šilumos kainų didėjimui yra kuro (kuris sudaro apie 48 proc. šilumos vidutinės kainos savuose šaltiniuose) kainų augimas (gamtinių dujų vidutinė kaina, 2006 m. palyginti su 2005 m., padidėjo 41 proc.). Paskaičiuota, kad šilumos kainos padidėjimas ar sumažėjimas vienu centu šalies vartotojams kainuoja apie 84 mln. Lt (2006 m. duomenimis) per metus⁵⁶. Esant tokiai faktinei situacijai, gamtinių dujų kainų reguliavimo visiems vartotojams būtinybė tampa dar aktualesnė. Plačiau gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemos tiriamos trečiojoje darbo dalyje.

Kitas svarbus efektyvaus rinkos veikimo kriterijus – teisės naudotis dujų sistema realus užtikrinimas. Alternatyvių dujų vamzdynų statyba ekonominiu požiūriu nepateisinama, nes reikalauja daug investicijų, todėl dujų perdavimo ir skirstymo veiklos išlieka monopolinėmis. Atsižvelgiant į tai, itin aktuali Gamtinių dujų įstatymo 18 straipsnyje numatyta sąlyga, kad dujų perdavimo ir skirstymo sistemų operatoriai turi suteikti teisę naudotis dujų sistema laisviesiems vartotojams, dujų įmonėms ir asmenims, gabenantiems dujas tranzitu. Vartotojai turi teisę sudaryti naudojimosi sistema sutartis dėl tokio dujų kiekio, kurį sunaudoja jie patys⁵⁷. Dujų įmonė gali neleisti naudotis sistema tik išimtiniais atvejais, t. y. jeigu trūksta pajėgumo arba jeigu teisė naudotis sistema trukdytų jai vykdyti viešuosius interesus atitinkančius įpareigojimus, ar atsiranda didelių ekonominių ir finansinių sunkumų, susijusių su sudarytų sutarčių „imk arba mokėk“ vykdymu. Visais atvejais atsisakymo leisti naudotis sistema priešastys turi būti tinkamai pagrindžiamos. Atsisakymas, grindžiamas sutarčių „imk arba mokėk“ vykdymu, gali būti pripažintas tik gavus Komisijos pritarimą. Dujų įmonė, atsisakiusi patenkinti kitos dujų įmonės ar laisvojo vartotojo raštu pateiktą prašymą naudotis sistema dujoms transportuoti, apie šį savo sprendimą ir jo priešastis per 10 darbo dienų turi pranešti Komisijai, kuri gali įpareigoti dujų įmonę suteikti teisę pasinaudoti sistema. Dujų įmonė, atsisakiusi leisti naudotis sistema dėl pajėgumų trūkumo, sistemos naudotojų prašymu privalo padidinti sistemos našumą arba nutiesti naują dujotieki, jeigu tai ekonomiškai pagrįsta arba jeigu prašytojas išipareigoja padengti sistemos našumo didinimo išlaidas tiek, kiek jos viršija ekonomiškai pagrįstas sistemos našumo didinimo išlaidas.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad nuo 2006 m. liepos 1 d. ES valstybėse narėse pradėtas taikyti Reglamentas Nr. 1775/2005, kuris nustato suderintus principus, reglamentuojančius dujų perdavimo tinklo tarifus, pajėgumų paskirstymą ir prekybą jais, perkrovų valdymą, sistemos

⁵⁶ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2007 m. balandžio 27 d. valstybinio audito ataskaitos Nr. VA-20-6P-6 „Šilumos ir karšto vandens kainų didėjimo pagrindumas“ santrauka.

http://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaitos.php?tipas=v. Žiūrėta: 2007-10-24.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1638.

balansavimą, tinklo paslaugas, kuriomis turi teisę naudotis trečiosios šalys bei vartotojų informavimą.

2006 m. AB „Lietuvos dujos“ pateikė Komisijai gamtinių dujų perdavimo sistemos reikšmingų taškų sąrašą. Pagal Reglamentą Nr. 1775/2005 šiuose taškuose perdavimo sistemos operatorius turi viešai skelbti informaciją apie perdavimo sistemos techninius, sutartinius ir laisvus pajėgumus. Komisija, dalyvaujant vartotojų organizacijų, dujų paskirstymo įmonių bei didžiausių sistemos naudotojų atstovams, pritarė perdavimo sistemos reikšmingų taškų sąrašui (Žr. 1 priedą)

AB „Lietuvos dujos“ 2006 m. taip pat pateikė Komisijai derinti įmonės nustatytas pertraukiamųjų ir trumpalaikių gamtinių dujų perdavimo paslaugų kainas. Vadovaujantis Reglamento Nr. 1775/2005 nuostatomis, perdavimo sistemos operatorius privalo sistemos naudotojams teikti nuolatinės ir pertraukiamąsias, ilgalaikes ir trumpalaikes perdavimo sistemos paslaugas. Trumpalaikės perdavimo paslaugos – tai perdavimo sistemos operatoriaus siūlomos trumpiau nei vienerius metus trunkančios paslaugos. Šios paslaugos ypač aktualios tiems vartotojams, kurie dujas naudoja ne ištisus metus, o tam tikrais sezonais. AB „Lietuvos dujos“ trumpalaikių perdavimo paslaugų kainas suskaičiavo atsižvelgdama į paslaugos trukmę (nuo 1 iki 364 parų) bei perdavimo sistemos apkrovimą (šiltuoju, pereinamuoju bei šaltuoju periodu). Pertraukiamosios perdavimo paslaugos – tai perdavimo sistemos operatoriaus siūlomos su pertraukiamais pajėgumais susijusios paslaugos, kurios gali būti nutrauktos perdavimo sutartyje numatytais sąlygomis. Vadovaujantis Reglamento Nr. 1775/2005 nuostatomis, pertraukiamąsias paslaugas perdavimo sistemos operatorius gali teikti tik sutartinės perkrovos atveju, t. y. kai nuolatinių pajėgumų paklausos lygis perdavimo sistemoje viršija techninius sistemos pajėgumus. AB „Lietuvos dujos“ nustatytose pertraukiamųjų perdavimo paslaugų kainose perdavimo paslaugos nutraukimo tikimybė įvertinta nuolatinių perdavimo paslaugų kainą mažinant 10 proc.

Komisija, tikrindama minėtų paslaugų skaičiavimo pagrįstumą, išnagrinėjo Vakarų Europos perdavimo sistemos operatorių taikomų paslaugų skaičiavimo principus bei nustatė, kad AB „Lietuvos dujos“ gamtinių dujų trumpalaikių bei pertraukiamųjų paslaugų skaičiavimui taikomi kriterijai yra teisingi. Atsižvelgdama į tai, Komisija suderino AB „Lietuvos dujos“ nustatytas trumpalaikių bei pertraukiamųjų perdavimo paslaugų kainas. Šios paslaugos sudarys galimybę sezoniniams vartotojams (grūdų džiovinimo, kelių remonto ir kt. įmonėms) pigiau mokėti už dujų perdavimo paslaugas, o perdavimo sistemos operatoriumi efektyviau naudoti perdavimo sistemos pajėgumus⁵⁸.

⁵⁸ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. veiklos ataskaita // <http://www.regula.lt/index.php?834056393>. Žiūrėta: 2007-07-10.

Pastaruoju metu Europos dujų rinkos dalyviai daugiausia dėmesio skiria Reglamente Nr. 1775/2005 numatytiems perdavimo paslaugų skaidrumo reikalavimams (pvz., šis klausimas buvo svarstomas 2006 m. vykusio XI Madrido forume, kur kasmet susirenka ES šalių reguliatorių atstovai, perdavimo sistemų operatoriai, dujų tiekėjai ir vartotojai). Skaidrumas yra esminė gamtinių dujų rinkos funkcionavimo sąlyga. Tačiau AB „Lietuvos dujos“ šiandien nepasirengusi atitikti trečiosios šalies prieigos sąlygų reikalavimų (kalbama apie Reglamento Nr. 1775/2005 6 straipsnyje nustatytus skaidrumo reikalavimus), kurie tiesiogiai taikomi sistemų operatoriams, nes tam reikia įdiegti naujausias informacines technologijas ir kompiuterines sistemas. Siekdama atitikti šiuos reikalavimus, AB „Lietuvos dujos“ turėtų atlikti bent jau šiuos veiksmus: 1) reguliariai ir kaskart, atnaujinus duomenis, viešai skelbti patogią naudoti, standartizuotą kiekybinę informaciją apie suteiktų paslaugų techninius, sutartyse numatytus ir turimus pajėgumus visuose susijusiuose taškuose (įskaitant dujų pristatymo ir priėmimo taškus); 2) sukurti informacines sistemas bei elektronines ryšio priemones, kurios padėtų teikti atitinkamus duomenis tinklo naudotojams ir supaprastintų sandorius (pvz., parengti internetinių pajėgumų užsakymo bei patvirtinimo sistemas, paskyrimų ir pakartotinių paskyrimų tvarką; 3) kad tinklo naudotojai galėtų imtis korekcinų veiksmų, laiku suteikti išsamią ir patikimą kompiuterinę informaciją apie tinklo naudotojų subalansavimo statusą; 4) viešai skelbti informaciją apie perdavimo sistemas ir teikiamas paslaugas: mokesčio dydžius už siūlomas paslaugas; šioms paslaugoms sudaromų transportavimo sutarčių rūšis, standartines tinklo naudotojų teisių ir pareigų sąlygas, įskaitant transportavimo sutartis; informaciją dėl pajėgumų paskirstymo, perkrovos valdymo, draudimo kaupti atsargas ir pakartotinio naudojimo tvarkos; dujų perdavimo operatoriaus sistemos charakteristiką: infrastruktūrą, dujų kokybę, slėgio reikalavimus ir pan.; 5) aprūpinti vartotojus priemonėmis, kurios sudarytų sąlygas apskaičiuoti tarifus už siūlomas paslaugas ir kompiuterizuotai patikrinti turimus pajėgumus. Akivaizdu, kad dabartinė padėtis neužtikrina nediskriminuojančių ir išlaidas atspindinčių teisės naudotis gamtinių dujų tinklais sąlygų, nesuteikia vartotojams tinkamo pasirinkimo galimybių dujų rinkoje. Darytina išvada, kad nepakankamas skaidrumas, susijęs su nereguliariu ar nepatikimu viešu informacijos skelbimu, ypač apie laisvus nepanaudotus dujų sistemos pajėgumus, riboja trečiosios šalies priėjimo prie dujų tinklų galimybes.

2.4. Bendros Europos Sąjungos vidaus dujų rinkos kūrimo pažangos analizė

Europa šiuo metu ieško būdų, kaip atkurti savo ekonominę veiklą, kad būtų pasiektas aukštesnis vystymosi ir konkurencingumo lygis. ES teisės aktai sudaro teises prielaidas sukurti didžiausią integruotą konkurencingą dujų rinką pasaulyje, tačiau jų įgyvendinimas parodė, kad nacionalinių dujų rinkų integracija yra labai sudėtingas uždavinys. Ryškiausi to požymiai yra

dideli dujų kainų skirtumai ES ir žemas tarptautinės prekybos lygis. Integruotoje rinkoje prekyba vyksta nevaržomai ir dėl konkurencijos visoje ES arba bent jau gretimose valstybėse narėse ar regionuose, kainos yra panašios. Tačiau to negalima pasakyti apie dujų rinką - vis dar egzistuoja kliūtys, trukdančios patekti į rinką, nepakankamai išnaudojama esama infrastruktūra. Dujų rinkai vis dar trūksta likvidumo dėl riboto dujų tiekimo naujiems rinkos dalyviams bei ribotos ES dujų perdavimo tinklų apimties.

ES importuoja didžiąją dalį pirminių energijos šaltinių. Tai ypač aktualu dujų sektoriuje. Šiuo metu beveik visą dujų importą į ES sudaro importas iš trijų šalių – Rusijos, Norvegijos ir Alžyro, pvz., Centrinės ir Rytų Europos regione Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) dujų rinkos išsiskiria tuo, kad 100 proc. visų gamtinių dujų importuoja iš vienintelio šaltinio AAB „Gazprom“, o gauti dujų iš kitų šaltinių nėra techninių galimybių. Tuo tarpu Lenkija ir Vengrija turi keturius dujų šaltinius ir importuoja atitinkamai 67 ir 85 proc. visų dujų⁵⁹. Mažėjant vietinėms dujų atsargoms ir didėjant dujų vartojimui, reikėtų sumažinti priklausomybę nuo kelių dujas tiekiančių šalių, ypač labiau panaudojant Europos vidaus energijos šaltinius, pvz., didinant naftos gamybą Šiaurės jūroje, atskiriant anglį. Naujų dujų šaltinių eksploatacijai reikia naujos transporto infrastruktūros, vamzdynų arba susystintų gamtinių dujų įrenginių.

Kadangi nėra stiprios tarptautinės konkurencijos, reikia atkreipti ypatingą dėmesį į šio sektoriaus struktūrą nacionalinėse rinkose. Daugelyje nacionalinių rinkų gamtinių dujų sektoriui būdingas aukštas koncentracijos lygis, trukdantis efektyviai konkuruoti. Daugelyje valstybių, kuriose prasidėjo rinkos atvėrimo procesas, egzistavo monopolinės ar oligopolinės rinkos struktūros, todėl vien formalus rinkos atvėrimas neduoda laukiamų rezultatų. Vartotojų, galinčių pasirinkti tiekėją, skaičius ir toliau lieka ribotas, o pasirinkti naują tiekėją iš kitos valstybės narės galima tik išimtiniais atvejais. Jeigu kitą tiekėją pasirenkančių vartotojų yra mažai, galima daryti pagrįstą prielaidą, kad dujų rinka veikia netinkamai. Tai gali lemti keletas veiksnių. Dažnai trūksta konkurencinių pasiūlymų arba jie būna per daug panašūs, kad būtų galima iš tikrųjų rinktis. Vartotojai turi turėti realią galimybę pasirinkti tiekėją. ES nacionalinių valstybių dujų rinkos atvėrimo laipsnis ir kainų reguliavimo ypatumai pateikti Europos Elektros ir Dujų Reguliuotojų Grupės 2007 m. birželio 14 d. paskelbtoje apžvalgoje⁶⁰. Iš šioje apžvalgoje pateiktų duomenų matyti, kad kai kuriose ES valstybėse narėse (Graikijoje, Latvijoje, Portugalijoje) artimiausiu metu nesiruošiama atverti dujų rinkos, kitose valstybėse (Airijoje, Belgijoje, Estijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Rūmunijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Švedijoje, Vengrijoje) dujų rinka visiškai atverta nuo 2007 m. liepos 1 d., Jungtinėje Karalystėje

⁵⁹ Jankauskas V. Lessons learnt from the EU enlargement process. Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos ir Centrinio Europos universiteto 2007 m. liepos 23-27 d. rengtos V-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga. http://www.erranet.org/Training/CEU/2007/Course_Materials. Žiūrėta: 2007-08-14.

⁶⁰ Šaltinis: European Regulator's Group for Electricity and Gas. Status review on end-user price regulation. Ref: E07-CPR-08-04. 14-JUNE-2007.

ir Vokietijoje dujų rinka visiškai atverta 1998 m., Italijoje, Ispanijoje – 2003 m., o Danijoje ir Olandijoje – 2004 m. Darytina išvada, kad ne visos ES valstybės narės veiksmingai įgyvendina Direktyvą 2003/55/EB ir užtikrina praktinį rinkos veikimą.

Nors daugumoje ES valstybių narių nacionalinės dujų rinkos liberalizuojamos, tačiau kai kuriose iš jų (Čekijoje, Danijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Suomijoje, Vengrijoje) gamtinių dujų tiekimo kainos reguliuojamos visiems vartotojams (ne tik smulkiems nebuitiniams ir buitiniams vartotojams, bet ir elektrinėms, kitiems stambiems vartotojams, pvz., pramonės įmonėms, šilumos tiekimo įmonėms ir pan.)⁶¹. Minėtų valstybių dujų rinkoje egzistuoja didelės koncentracijos problema, todėl gamtinių dujų tiekimo kainų reguliavimu visiems vartotojams stengiamasi apriboti dujų tiekimo įmonių pelnus, sušvelninti potencialius neigiamus dujų tiekėjų dominavimo reiškinius. Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemų galimi sprendimo būdai pateikiami trečiojoje šio darbo dalyje.

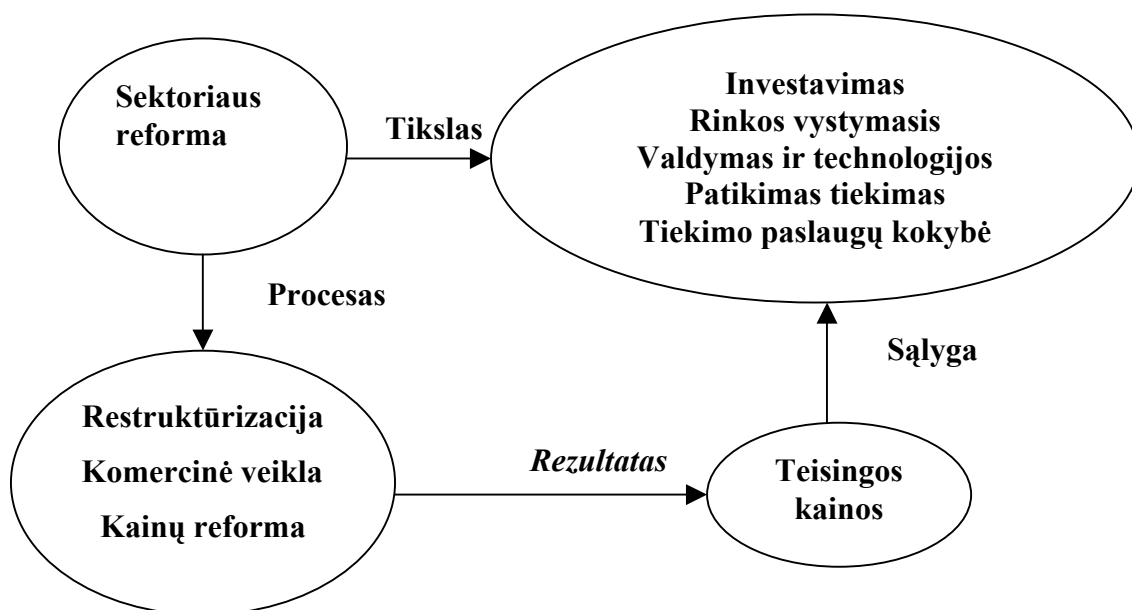
⁶¹ Šaltinis: Preliminary Assessment of the European Energy Market by the European Regulators Group for Electricity and Gas (ERGEG). Ref: E05-REP-03-04, 10-Jan-2006.

3. GAMTINIŲ DUJŲ KAINŲ EKONOMINIO REGULIAVIMO PROBLEMŲ GALIMI SPRENDIMO BŪDAI

3.1. Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo esmė

Kainų reguliavimo ar nereguliavimo klausimas yra esminis bet kurioje rinkoje, nes kaina – pagrindinis veiksnys, nuo kurio priklauso veiklos pelningumas, gėrybės prieinamumas ir rinkos gyvybingumas. Valstybių globalizacija, dujų įmonių privatizacija, technologijų pažanga įtakoja ir dujų kainų ekonominio reguliavimo pokyčius. Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo tikslas gana sudėtingas ir reikalaujantis suderinti vartotojų ir dujų įmonių interesus, t. y. minimizuoti kainas vartotojams, bet kartu garantuoti dujų įmonių veiklos efektyvumą ir pelningą veiklą. To siekiama šiomis priemonėmis: 1) šalinant kryžminį subsidijavimą tarp skirtingų grupių vartotojų; 2) nustatant sąnaudomis pagrįstas dujų kainas; 3) pasirenkant tinkamą dujų kainų reguliavimo metodą; 4) skatinant dujų tiekėjų konkurenciją. Gamtinių dujų sektoriaus reformos įtaką kainų reguliavimui galima pavaizduoti taip (Žr. 6 paveikslą):

6 pav. Gamtinių dujų sektoriaus reformos įtaka dujų kainoms*

* Šaltinis: Jankauskas V. Lessons learnt from the EU enlargement process. ERRA ir Centrinio Europos universiteto 2007 m. liepos 23-27 d. rengtos V-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga

Energijos kainos gali būti nustatomos pagal vieną iš trijų pagrindinių kainodaros principų: 1) visų energijos gamybos ir tiekimo sąnaudų padengimo (pvz., Prancūzijoje ir Ispanijoje į reguliuojamas kainas įtraukiamos visos energetikos įmonių patirtos sąnaudos); 2) ribinių sąnaudų padengimo; 3) rinkos kainų principą (pvz., Danijoje reguliuojant kainas nustatomos

dujų įmonių pelno ribos, atsižvelgiant į pelno ribas konkuruojančioje rinkoje). Lietuvoje iš esmės dominuoja pirmasis principas, nes pagal Energetikos įstatymo 15 straipsnį, nustatant valstybės reguliuojamas kainas, turi būti numatytos būtinos išlaidos energijos išteklių gavybai, energijos gamybai, pirkimui, perdavimui, skirstymui, tiekimui, taip pat energetikos sektoriaus plėtra ir energijos efektyvumas, vietinių ir atsinaujinančiųjų energijos išteklių vartojimas, viešuosius interesus atitinkančių įpareigojimų vykdymas bei nustatyta pelno norma⁶².

Dažniausiai taikomi trys skatinamojo gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo metodai: 1) kapitalo gražos normos; 2) kainų viršutinės ribos; 3) etaloninio reguliavimo.

Taikydama pirmąjį metodą, reguliuojanti institucija nustato dujų įmonės ilgalaikio turto apimtis, prideda atitinkamą kapitalo gražos normą ir nustato kainą, paliekant įmonei teisę derėtis dėl abiejų nurodytų dydžių. Kapitalo gražos metodas turi ir privalumų, ir trūkumų. Privalumai: išlaidų padengimas, priimtinas pelnas, adekvačios vartotojų lūkesčiams tiekimo paslaugos. Trūkumai: neskaitina dujų įmonės taupyti – mažinti išlaidų ir siekti efektyvumo, reikia dažnai peržiūrėti išlaidas.

Taikant antrąjį metodą, nustatomos dujų kainų viršutinės ribos 3-5 metų laikotarpiui, kurių dujų įmonė negali viršyti, nustatydamas konkrečias reguliuojamos veiklos kainas. Šios kainos reguliariai (kas pusmetį ar kartą per metus) perskaičiuojamos, atsižvelgiant į infliaciją, importuojamų dujų kainos pasikeitimus, dujų kiekį, naujų technologijų pažangą. Pasibaigus reguliavimo periodui, patikrinamos dujų įmonės sąnaudos ir nustatomos naujos viršutinės dujų kainų ribos. Šio metodo privalumai: skatina dujų įmonę mažinti išlaidas, leidžia vartotojams ir investuotojams jaustis stabiliai ir prognozuoti būsimas dujų kainas, sumažina regulatoriaus darbo krūvį, nes kainų viršutinės ribas reikia perskaičiuoti gana retai, kartą per 3-5 metus.

Taikant trečiąjį metodą, dujų įmonei nurodoma kita panaši įmonė, kurios veiklos rodiklių reikia siekti. Etaloninio reguliavimo metodas gali būti naudingas, jei rinkoje veikia daug įmonių, nes galima apskaičiuoti ir palyginti jų sąnaudas. Šis metodas, nors ir netiesiogiai, skatina konkurenciją⁶³. Lietuvoje įteisintas gamtinių dujų kainų viršutinių ribų reguliavimo metodas, t. y. valstybės reguliuojamų kainų gamtinių dujų sektoriuje viršutinės ribas nustato Komisija, o konkrečias kainas, neviršijančias Komisijos nustatytų viršutinių kainų ribų, pasitvirtina ir viešai paskelbia pačios dujų įmonės. Gamtinių dujų kainų reguliavimo problemas tikslinga aptarti detalčiau, įvertinant ES valstybių narių ir Lietuvos reguliavimo praktiką.

⁶² Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2224; 2003, Nr. 69-3118; 2005, Nr. 142-5104.

⁶³ Jankauskas V. Lessons learnt from the EU enlargement process. Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos ir Centrinio Europos universiteto 2007 m. liepos 23-27 d. rengtos V-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga. http://www.erranet.org/Training/CEU/2007/Course_Materials. Žiūrėta: 2007-08-14.

3.2. Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemos Europos Sąjungoje

ES valstybėms narėms labai svarbu turėti patikimą gamtinių dujų tiekimo sistemą, nes ES priklausomumas nuo šio energijos šaltinio kiekvienais metais didėja, didžioji dalis gamtinių dujų importuojama tarpusavyje sujungtais perdavimo tinklais iš trečiųjų šalių – Rusijos, Norvegijos, Alžyro ir kt. Europos Komisijos 2007 m. sausio 10 d. komunikate Europos Viršūnių Tarybai ir Europos Parlamentui prognozuojama, kad priklausomybė nuo dujų importo iki 2030 m. išaugs nuo 57 proc. iki 84 proc⁶⁴. Gamtinių dujų perdavimo tinklų schema ES valstybėse narėse labai sudėtinga, šioje veikloje dalyvauja daug skirtingų šalių gamtinių dujų perdavimo tinklų operatorių (Žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Gamtinių dujų perdavimo tinklų operatoriai ES valstybėse narėse, per kurių teritoriją vykdomas dujų tranzitas*

ES valstybė narė	Perdavimo tinklo operatoriai	ES valstybė narė	Perdavimo tinklo operatoriai
Airija	Bord Gais	Liuksemburgas	SOTEG
Austrija	OMV Gas, TAG Gmbh, BOG Gmbh	Olandija	Gas Transport Servines, Zebra Pijpleiding
Belgija	Distrigaz SA, Fluxys	Prancūzija	Gaz de France, GRT Gaz, Total Infrastructures Gaz France
Čekija	RWE Transgaz Net	Slovakija	SPP
Danija	Dansk Naturgas A/S	Slovėnija	Geoplin plinovodi
Graikija	DEPA	Švedija	Noval Naturgas, Sydgas AB
Ispanija	Empresa Nacional de Gas SA (Enagas), Catalana de Gas, Gas de Euskadi	Vengrija	MOL Foldegazzszallito Zrt
Italija	Snam Rete Gas, Edition Gas SpA, Societa Gasodotti del Mezzogiomo SpA, SNGSO	Vokietija	Bayerngas GmbH, BEB Erdgas und Erdol GmbH, Erdgas Verkaus-Gesellschaft mbH, Gas-Union GmbH, Mobil Oil AG, E.ON-Ruhrigas, Saar Fernigas AG, Thyssengas GmbH, Vereinigte Elektrizitatswerke Westfalen AG (VEW), Westfalische Fernigas AG, EWAG Nürnberg, Gasversorgung Suddenutschland, Schleswig AG, Thuga AG, Verbundnetz Gas AG, Wingas GmbH, RWE Transportnetz Gaz
Jungtinė Karalystė	Interconnector, National Grid	Suomija	Neste Oy
Lenkija	Gas System		

* Šaltinis: CEER

Todėl ES daug dėmesio skiriama gamtinių dujų perdavimo tarifų apskaičiavimo metodų analizei. Vieninga perdavimo tarifų sistema turėtų padėti siekti tokių tikslų:

1. Minimizuoti gamtinių dujų perdavimo kainų iškraipymą, kuris gali atsirasti vietinėje dujų perdavimo rinkoje. Visi vartotojai, kuriems perduodamos dujos iš sistemos, turėtų mokėti fiksuotas ir vienodas kainas už naudojimąsi dujų perdavimo sistema.
2. Užtikrinti galimybę perdavimo sistemos operatoriams padengti išlaidas, susijusias su tinklo eksploatacija ir aptarnavimu, taip pat kitas išlaidas, susijusias su šia veikla.
3. Atskirti kaštus, susijusius su atskiro nepriklausomo perdavimo sistemos operatoriaus veikla savo tinklo ribose, nuo kaštų, susijusių su kelių tokių operatorių abipuse veikla.

⁶⁴ Europos Bendrijų Komisijos 2007 m. sausio 1 d. komunikatas Europos Vadovų Tarybai ir Europos Parlamentui. Europos energetikos politika. P. 3. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2007/com2007_0001lt01.pdf. Žiūrėta: 2007-08-14.

4. Minimizuoti kainų nepastovumą.
5. Skatinti investicijas į perdavimo tinklo plėtrą (naujų magistralinių dujotiekių tiesimą) bei šią veiklą, užtikrinant investicijų atsiperkamumą.
6. Skatinti efektyvų valdymą, kad vartotojai gautų kokybiškas paslaugas mažiausiomis sąnaudomis.
7. Įdiegti eksploatacinius rodiklius atspindinčius kainodaros mechanizmus.
8. Taikyti tokias kainas už perdavimo paslaugas, kad jos atspindėtų realias sąnaudas.
9. Užtikrinti regioninį lankstumą, kad minėti tikslai būtų pasiekti atitinkamam regionui priimtinausiu būdu.

Problema ta, kad dėl įvairių priežasčių (geografinė padėtis, tinklo konfigūracija, perdavimo tinklo operatorių skaičius nacionaliniame tinkle, pvz., Vokietijoje veiklą vykdo net 17 gamtinių dujų perdavimo sistemos operatorių) ES valstybėse narėse taikomi įvairūs gamtinių dujų perdavimo tarifų apskaičiavimo metodai⁶⁵.

6 lentelė. Gamtinių dujų perdavimo veiklos tarifų apskaičiavimo metodai ES valstybėse narėse

Nr.	ES valstybė narė	Režimo tarifo tipas	Pajėgumų/kiekio tarifo tipas	Srauto/kiekio paskirstymas	Anti-kaupimo mechanizmas
1.	Airija	įėjimo-išėjimo	ptp	fcfs	n/a
2.	Austrija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	fcfs, cgwc	uioli
3.	Belgija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo/ptp	fcfs	uioli
4.	Čekija	pašto ženkle	ptp	fcfs	proporcingas
5.	Danija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	fcfs	n/a
6.	Estija	n/a	n/a	fcfs	n/a
7.	Ispanija	pašto ženkle	n/a	fcfs	uioli
8.	Italija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo		proporcingas
9.	Jungtinė Karalystė	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	aukcionas	n/a
10.	Latvija	n/a	n/a	n/a	n/a
11.	Lenkija	n/a	n/a	fcfs	n/a
12.	Lietuva	pašto ženkle	pašto ženkle	n/a	n/a
13.	Liuksemburgas	n/a	n/a	n/a	n/a
14.	Olandija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	atviras	uioli
15.	Prancūzija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	fcfs, cgwc	uioli
16.	Slovakija	įėjimo-išėjimo	n/a	fcfs	n/a
17.	Slovėnija	n/a	n/a	n/a	n/a
18.	Švedija	n/a	n/a	fcfs	n/a
19.	Vengrija	įėjimo-išėjimo		aukcionas	n/a
20.	Vokietija	įėjimo-išėjimo	įėjimo-išėjimo	fcfs, cgwc	uioli, aukcionas

n/a - (not available/not applicable) – nėra/netaikomas;

fcfs - (first come, first served) – aptarnaujamas eilės tvarka;

cgwc - (capacity goes with customer) – dujų kiekis eina su vartotoju;

uioli - (use-it-or-lose-it) – vartok arba prarask;

ptp - (point to point) – nuo taško iki taško.

⁶⁵ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Technical Annex to the „Report from the Commission to the Council and the European Parliament”. Brussels, 2005.

Galima išskirti šiuos kriterijus, kuriais reikėtų vadovautis parenkant tarifo metodą: konkurencijos skatinimas (valstybėse, kuriose konkurencija galima), realių kaštų įvertinimas, įtaka ilgalaikėms investicijoms, skaidrumas. Analizuojant perdavimo tarifų sistemą svarbu atskirti du aspektus: tarifų tipus ir pajėgumų/kiekių tipus, nes jie gali skirtis, pvz., Airijoje taikomas įėjimo-išėjimo tarifo tipas, tačiau pajėgumų/kiekių tipas – nuo taško iki taško (Žr. 6 lentelę). Tarifų tipus tikslinga aptarti detaliau.

Įėjimo-išėjimo metodas (entry-exit) – perdavimo įmonės sudaro atskiras sutartis, leidžiančias joms patiekti dujas į tinklą (ir jas atsiimti) nurodytuose įėjimo taškuose, neatsižvelgiant į dujų paskyrimo vietą, ir priimti dujas nurodytuose taškuose, nepriklausomai nuo jų kilmės (nepriklausomai nuo to, iš kurio taško jos būtų atitekę). Mokestis už transportavimo paslaugas susideda iš įėjimo mokesčio ir išėjimo mokesčio sumos.

Nuo taško iki taško metodas (point-to-point) – perdavimo įmonė sutartyse nurodo pradinis ir galinius taškus be galimybės juos pakeisti.

Pašto ženklų metodas (postage stamp method) - mokesčiai už dujų perdavimą yra taikomi vienodai visiems vartotojams, nepriklausomai nuo suvartojamo kiekio ir to, kokioje vietoje vartotojai yra prisijungę. Yra keletas galimų šio metodo modifikacijų:

1) regioninis pašto ženklų metodas (regional postage stamp method) – perdavimo paslaugos mokesčiai yra paskirstomi skirtingiems pelno gavėjams proporcingai pagal vartotojams priskirtą galią (MW), lyginant su visa galia (MW), esančia to regiono perdavimo sistemoje. Perdavimo paslaugos mokesčiai apima įplaukas iš pelno, paskolų palūkanas, nuvertėjimą, eksploatacijos ir aptarnavimo išlaidas, apyvartinio kapitalo poreikį ir t. t.;

2) zoninis pašto ženklų metodas (zonal postage stamp matrix method) reiškia, kad šalis padalinta į tam tikrą kiekį zonų, perdavimo paslaugos mokestis tarp skirtingų zonų yra skaičiuojamas ne tik pagal tikrąjį atstumą, bet ir vertinant perdavimo būdą. Naudojant šį metodą sudaroma ženklų tarp atskirų zonų matrica, kuri įvertina egzistuojančio srauto modelį ir didėjančio srauto įtaką dėl laisvos sandorių galimybės;

3) bendras nacionalinis pašto ženklų metodas (single national postage stamp method) – tai aiškus, paprastas metodas, taikomas nesudėtingoms ir gerai išvystytomis dujų perdavimo sistemomis.

Kontrakte numatyto maršruto metodas (contract path method) – perdavimo mokestis apskaičiuojamas pagal trumpiausią, kontrakte numatytą maršrutą iš kelių galimų perdavimo vamzdinių, kuriais įmanoma perduoti sutartyje numatytą dujų kiekį iki vartotojo. Šis metodas suteikia teisingą ekonominę informaciją ir leidžia išvengti papildomo apmokestinimo („sumuštinio efekto“), esant ilgesniems atstumams.

MW-mylių metodas (MW-Mile method) dar vadinamas „srauto dydžiu pagrįsta kainodara”, pagal kuri perdavimo mokestis priklauso nuo srauto dydžio (išreikšto MW arba nm trečiuoju/per laiko vienetą) ir tinklo atstumu tarp dujų gavimo ir pristatymo vietų. MW-mylios perdavimo išlaidos yra suminių išlaidų vidurkis vienai transportuotai MW-myliai. Šis metodas taip pat gali įvertinti dujų nuostolius ir perkrovų režimus.

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad ES šalyse prioritetas teikiamas įėjimo-išėjimo metodui, kuris atspindi tinklo apkrovos charakteristikas ir padeda prognozuoti tinklo darbą. Kita vertus, šios metodikos įgyvendinimas skiriasi, atsižvelgiant į specifines kai kurių šalių sąlygas: Vokietijoje veikia 17 skirtingų perdavimo tinklo operatorių; Austrijoje ir Prancūzijoje perdavimo tinkluose yra ypač daug susikirtimo taškų bei balansavimo zonų; Olandijoje nustatyti trys gamtinių dujų tiekimo režimai (pagal kokybę); kai kuriose valstybėse sistemos balansuojamos kas valandą, kai kuriose – vieną kartą per dieną. Įėjimo-išėjimo metodas tinka toms sistemoms, kuriose yra daug įėjimo taškų ir dujų srautai teka iš įvairių pusių⁶⁶.

Manytume, kad taikant bet kokį metodą ir siekiant išspręsti perdavimo veiklos problemas, reikėtų tarifų dydžius nustatyti atsižvelgiant į konkrečią kiekvienos valstybės situaciją (jei reikia, nustatyti „išimtinis” tarifas), pvz., mažesnėms valstybėms, kurios turi tik kelis įėjimo bei išėjimo taškus ir nesudėtingos infrastruktūros tinklą, labiau tinka pašto ženklų metodas, kuris šiuo metu taikomas Lietuvoje, Čekijoje ir Ispanijoje.

3.3. Gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemų galimi sprendimo būdai Lietuvoje

Nors 2007 m. balandžio 19 d. įsigaliojusi nauja Gamtinių dujų įstatymo redakcija numato gamtinių dujų laikymo, skystinimo ir tiekimo (visiems vartotojams) kainų reguliavimą, tačiau praktiškai dujų tiekimo kainos visiems vartotojams bus reguliuojamos nuo 2008 m. sausio 1 d., todėl šio poskyrio uždavinys - išanalizuoti gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo bei tiekimo kainų reguliuojamiesiems vartotojams ekonominio reguliavimo ypatumus Lietuvoje 2005-2007 m. ir gamtinių dujų tiekimo kainų reguliavimo visiems vartotojams galimybes.

Nustatant viršutines reguliuojamų kainų ribas, dujų transportavimo bei suvartojimo kiekiams bei būtinosios sąnaudos skaičiuojamos, įvertinant dujų įmonės faktinius paskutiniųjų trejų metų dujų kiekius bei faktines sąnaudas ir jų prognozę trejiems metams, taip pat įvertinant Komisijos suderintų įmonių investicijų programų įtaką. Skaičiuojant viršutines perdavimo, skirstymo ir tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams kainas, įtraukiamos tos dujų įmonių sąnaudos, kurios

⁶⁶ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Technical Annex to the „Report from the Commission to the Council and the European Parliament”. Brussels, 2005.

susidaro vykdant pagrindinę ūkinę-finansinę veiklą ir ilgalaikes veiklos programas: sąnaudos už perkamas dujas ir dujų įmonių veiklos (eksploatacinės) sąnaudos. Dujų įmonės apmokėjimo už perkamas dujas sąnaudas sudaro derybomis su dujų pardavėjais sulgygtų kainų ir kiekių sandaugų suma. Dujų įmonių veiklos (eksploatacinės sąnaudos) skirstomos ir skaičiuojamos atskirai: perdavimo sistemos, skirstymo sistemos, tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams, kitų paslaugų ir pardavimų. Perdavimo, paskirstymo ir tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams sąnaudos atskiriamos tvarkant kiekvienos iš šių veiklos rūšių atskirą buhalterinę apskaitą. Į sąnaudas įskaičiuojamos ekonomiškai pagrįstos dujų įmonės reguliuojamos veiklos ilgalaikio turto nusidėvėjimo sąnaudos, suskaičiuotos pagal Komisijos suderintus ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normatyvus. Ekonomiškai pagrįstu reguliuojamos veiklos ilgalaikiu turtu nepripažįstamas su reguliuojama veikla nesusijęs, nenaudojamas, esantis atsargose, užkonservuotas turtas, taip pat vartotojų sumokėtos lėšos už prijungimą prie dujų tinklų. Kitos paslaugos ir pardavimai – tai su pagrindine veikla nesusijusios papildomos mokamos paslaugos (įskaitant dujų transportavimą tranzitu) ir parduodamas įmonei nereikalingas turtas. Jų sąnaudos neiškaičiuojamos į įmonės pagrindinę veiklą⁶⁷.

Įmonių turto perkainojimas ir išaugusios turto vertės panaudojimas yra viena iš aktualiausių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemų. Atsižvelgiant į tai, kad amortizaciniai atskaitymai įtraukiami į sąnaudas, esminis dalykas yra ne tik jų dydis, bet ir turto, nuo kurio skaičiuojami šie atskaitymai, vertė. Dažniausiai įmonės suinteresuotos turto vertės išaugimu, tačiau nustatant turto vertę finansinėje apskaitoje neturėtų būti atsižvelgiama į tai, kad turto vertė bus panaudota kaip svarbus kainų reguliavimo elementas. Priešingu atveju, atsiranda paskatos iškreipti finansinę apskaitą. Lietuvoje ši problema buvo sprendžiama 2005 m., kai įmonėms, kurių akcijos kotiruojamos biržoje, buvo nustatyta pareiga tvarkyti apskaitą pagal Tarptautinius apskaitos standartus (toliau – TAS). TAS įpareigoja periodiškai perkainoti įmonių ilgalaikį turtą ir finansinėje apskaitoje pateikti tikrąją vertę. Perkainojus AB „Lietuvos dujos“ turtą, jos valdomo reguliuojamos veiklos turto vertė padidėjo nuo 572 mln. Lt iki 2026 mln. Lt., t. y. 3,5 karto, o nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudos – daugiau kaip 2 kartus (nuo 43 mln. Lt iki 93 mln. Lt)⁶⁸, tačiau tai nereiškia, kad visas šias sąnaudas reikėtų perkelti ant vartotojų pečių. Šiuo atveju regulatorius turi rasti vartotojų ir dujų įmonių interesų balansą, t. y. reikia atsižvelgti į tai, kad didžiąją dalį įmonės turto nusidėvėjimo sąnaudų vartotojai jau yra apmokėję (šios

⁶⁷ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1737; 2007, Nr. 86-3460.

⁶⁸ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2006.

sąnaudos buvo įskaičiuotos į ankstesnių laikotarpių dujų transportavimo kainas) ir įvertinti realiomis dujų įmonės investicijomis sukurtą turto vertę. Po ilgų diskusijų ir svarstymų Komisija, įvertinusi 2005-2008 m. investicijų programų apimtį, nuosavų ir skolintų lėšų santykį investicijų finansavimo struktūroje, numatomų įgyvendinti priemonių efektyvumą bei riziką, nusprendė pripažinti 20 proc. AB „Lietuvos dujos“ perkainuoto turto nusidėvėjimo sąnaudų. Komisija taip pat suderino AB „Lietuvos dujos“ pateiktus ilgalaikio turto nusidėvėjimo normatyvus (nuo 2005 m. sausio 1 d. įmonės įsigyto naujo ilgalaikio naudojimo laikotarpis pailgėjo nuo 30 iki 52 metų).

Pelno dydis - ne mažiau svarbi dujų kainų ekonominio reguliavimo problema, kurią sprendžiant reikia suderinti dujų įmonių ir vartotojų interesus. 2005 m. pakeitus Metodiką, dujų perdavimo bei paskirstymo veiklų pelnas skaičiuojamas nuo dujų įmonių ilgalaikio turto vertės (anksčiau buvo skaičiuojamas nuo akcinio kapitalo dydžio), o reguliuojamos dujų tiekimo veiklos pelnas – nuo tiekimo veiklos sąnaudų. Pelno norma nustatoma atsižvelgiant į trejų metų trukmės Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normą (šiuo metu ji sudaro apie 3,5 proc.) ir investicijų rizikos laipsnį (iki 3 proc.). Pelno skaičiavimo baze nuspręsta laikyti ilgalaikio turto vertę, apskaičiuotą atmetus su nereguliuojama veikla nesusijusį, nenaudojamą, esantį atsargose, užkonservuotą turtą, taip pat vartotojų sumokėtas lėšas už prijungimą prie dujų tinklų bei ilgalaikio turto perkainojimo rezultata. Dujų įmonių atstovai siūlė pelną skaičiuoti nuo perkainotos ilgalaikio turto vertės, padidinti jį pelno mokesčio dydžiu, didinti investicijų rizikos koeficientą iki 3,9 proc., o dujų įmonių uždirbtą pelną, kai šis viršija normatyvinį pelną, palikti dujų įmonėms. Tačiau Komisija laikėsi pozicijos, kad pagrįstas pelnas turėtų būti skaičiuojamas nuo realiomis investicijomis sukurtos, o ne dirbtinai perkainotos turto vertės. Metodikoje nustatytos konkrečios pelno normos apskaičiavimo formulės. Dujų perdavimo bei paskirstymo pelno norma ($NP_{p,sk}$) skaičiuojama pagal formulę:

(2)

$$NP_{p,sk} = RTV_{p,sk} \cdot \frac{(n_p + r_m)}{100} \text{ Lt,}$$

čia:

$RTV_{p,sk}$ – dujų įmonei priklausančio dujų perdavimo bei paskirstymo ekonomiškai pagrįsto ilgalaikio materialiojo ir nematerialiojo turto likutinė vertė kalendorinių metų, einančių prieš tuos metus, kuriais yra nustatoma viršutinė kainų riba, pabaigoje. Skaičiuojant normatyvinį dujų perdavimo bei paskirstymo pelną, ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai nepripažįstami ekonomiškai pagrįsta ilgalaikio turto verte, Lt;

n_p – metinė Vyriausybės obligacijų palūkanų norma, kuri yra lygi trejų metų trukmės Vyriausybės obligacijų aukcionų, įvykusių per praėjusius paskutinius 12 kalendorinių mėnesių, metinės palūkanų normos procentais svertinis vidurkis, %;

r_m – investicijų rizikos koeficientas, iki 3 procentinių punktų.

Dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams pelno norma (NP_t) skaičiuojama pagal formulę: (3)

$$NP_t = S_t \cdot \frac{(n_p + r_m)}{100} Lt,$$

čia:

S_t – nustatytos bazinės dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams sąnaudos, Lt⁶⁹.

Svarstytiną variantą dujų įmonių pelno normą skaičiuoti pagal vidutinių svertinių kapitalo kaštų (WACC) metodą, kurį taikant pelno norma nustatoma atskirai įmonių nuosavam bei skolintam kapitalui. Šis metodas, nors ir yra sudėtingas, plačiai taikomas Europos šalių energetikos sektoriuose.

Skatinant didinti veiklos efektyvumą, Metodikoje numatyta galimybė efektyviai dirbančioms dujų įmonėms pasididinti normatyvinio pelno maržą iki 4 procentinių punktų, o tuo atveju, kai įmonė žymiai pagerina paslaugų kokybę ir tiekimo saugumą - dar 1 procentiniu punktu. Beje, pabloginus paslaugų kokybę ar tiekimo patikimumą – atitinkamai būtų mažinama normatyvinio pelno marža 1 procentiniu punktu. Kad įmonės netaupytų turto investicijų sąskaita, Metodikoje numatyta sąlyga, pagal kurią normatyvinį pelną viršijanti pelno dalis gali būti mažinama, jei dujų įmonės neįvykdė su Komisija suderintų investicijų programų. Pažymėtina, kad Metodikoje numatytas „viršpelnio“ koregavimo mechanizmas. Jeigu dujų įmonės reguliuojamos veiklos vidutinė dviejų paskutiniųjų metų pelno norma viršija Komisijos nustatytą pelno normą daugiau kaip 2 proc., tai kitais metais šios veiklos kainos viršutinė riba mažinama 50 proc. pelno viršijimo sumos. Jei dujų įmonė viršija nustatytą pelno normą daugiau kaip 6 proc. - kainos viršutinė riba mažinama visa pelno viršijimo suma virš 6 proc. ir 50 proc. pelno viršijimo sumos tarp 2 ir 6 proc. Viršpelnio koregavimas yra būtinas, kai nustatomos ilgalaikės kainų ribos. Tuo atveju, jei per reguliavimo laikotarpį faktiniai dujų įmonių rodikliai nesutampa su skaičiavimuose naudotais rodikliais, susidaro sąnaudų (taip pat ir pelno) skirtumai, kurie koregavimo mechanizmu išlyginami.

Dujų perdavimo ir paskirstymo kainos Lietuvoje apskaičiuojamos taikant pašto ženklų principą, t. y. nepriklausomai nuo perdavimo ir paskirstymo atstumo kaina turi būti vienoda. Šis principas neretai diegiamas ir konkurencinėje kainodaroje rinkos sąlygomis, nes vartotojams ir tiekėjams yra paprastas ir aiškus. Kita vertus, jei vartotojų aptarnavimo sąnaudos ir kitos sąlygos

⁶⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1737; 2007, Nr. 86-3460.

labai skirtingos, pašto ženklo principas gali iškreipti rinką, kai vieniems vartotojams nustatomos per didelės kainos, o kitiems – per mažos. Pastaruoju metu, nors formaliai ir neatsisakoma šio principo, faktiškai jo nebesilaikoma griežtai, nes kaina vis labiau diferencijuojama atsižvelgiant į suvartojimą ir konkrečias sąnaudas⁷⁰. Tačiau tai labiau taikoma laisviesiems (stambiems) vartotojams, nes dujų įmonės, aptarnaujančios buitinius vartotojus, jų nediferenciuoja.

Viršutinės dujų perdavimo ir paskirstymo kainų ribos 2005-2007 m. buvo koreguojamos kartą per metus, priklausomai nuo infliacijos, veiklos efektyvumo koeficientų, dujų suvartojimo apimčių pasikeitimo bei kitų, nuo įmonės veiklos nepriklausančių veiksnių kaitos, o viršutinė gamtinių dujų kainos riba reguliuojamiesiems vartotojams - kas pusę metų, priklausomai nuo perkamų dujų kainų pasikeitimo, o kartą per metus – dėl perdavimo bei paskirstymo kainų viršutinės ribos korekcijos. Logiška, kad dujų kainos reguliuojamiesiems vartotojams buvo koreguojamos ne tik dėl importo kainų pasikeitimo, bet ir dėl skirtumo, kuris per praėjusį pusmetį susidarydavo tarp dujų importo kainų, įskaičiuotų į viršutinės kainų ribas, ir faktinių dujų importo kainų. AB „Lietuvos dujos“ viršutinės kainų ribos 2005-2007 m. pateiktos 7 lentelėje.

7 lentelė. AB „Lietuvos dujos“ viršutinės kainų ribos 2005-2007 m., Lt/tūkst. m³*

Pavadinimas	Nuo 2005-07-01	Nuo 2006-01-01	Nuo 2006-07-01	Nuo 2007-01-01
Dujų kainos riba reguliuojamiesiems vartotojams	381,70	511,39	606,52	718,86
perdavimo kainos riba	28,50	28,50	31,17	31,17
paskirstymo kainos riba	101,08	101,08	114,18	114,18
dujų kaina	225,31	355,00	431,53	543,87
tiekimą paslaugos kaina	26,81	26,81	29,64	29,64

* Šaltinis: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Pastaba. *Dujų kainų viršutinė riba reguliuojamiesiems vartotojams skaičiuojama prie viršutinės dujų perdavimo kainos ribos pridėjus viršutinę dujų paskirstymo kainos ribą, dujų kainą ir dujų tiekimą paslaugos kainą reguliuojamiesiems vartotojams.*

Konkrečios dujų kainos, kurias nustato pačios dujų įmonės, gali būti diferencijuojamos pagal vartotojų kategorijas ar grupes, dujų suvartojimo kiekį, dujų slėgį, vartojimo paskirtį, dujų tiekimą patikimumą, taip pat pagal kitus dujų įmonės pasirinktus objektyvius požymius, sudarančius galimybę siekti didesnio veiklos efektyvumo. Dujų perdavimo ir paskirstymo kainos gali būti vienanarės arba dvinarės. Dvinarė dujų perdavimo ir paskirstymo kaina susideda iš

⁷⁰ Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys. 2005. P. 38. http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/llri_studija_energetikos_politika_priemones_galimybes_ir_kryptys/1530. Žiūrėta: 2007-08-14.

pastoviosios ir kintamosios dalies. Pastovioji dalis skaičiuojama pagal vartotojo pareikštą (užsakytą) paros galią, o kintamoji dalis – pagal perduotą bei paskirstytą dujų kiekį. Vartotojams perduotas ir paskirstytas dujų kiekis ir pareikšta (užsakyta) galia nustatoma sutartimis su dujų įmone. Vartotojo paros galia kiekvienais metais koreguojama, atsižvelgiant į faktinę praėjusių metų galią. AB „Lietuvos dujos“ konkrečios dujų kainos 2005-2007 m. pateiktos 8 lentelėje.

8 lentelė. Konkrečios AB „Lietuvos dujos“ gamtinių dujų kainos 2005-2007 m. be PVM*

Pavadinimas	Nuo 2005-07-01	Nuo 2006-01-01	Nuo 2006-07-01	Nuo 2007-01-01
Konkrečios gamtinių dujų perdavimo kainos				
už galią, Lt už galios vienetą (tūkst. m ³ per parą) per metus	3984,09	3984,09	4833,06	4833,06
už kiekį, Lt/tūkst. m ³	9,51	9,51	9,35	9,35
Konkrečios gamtinių dujų paskirstymo kainos, diferencijuotos pagal dujų suvartojimo kiekį, Lt/tūkst. m³				
iki 800 m ³	377,34	377,34	381,73	381,73
nuo 800 m ³ iki 20 tūkst. m ³	176,37	176,37	177,60	177,60
nuo 20 tūkst. m ³ iki 0,1 mln. m ³	171,99	171,99	171,82	171,82
nuo 0,1 mln. m ³ iki 1 mln. m ³	160,63	160,63	159,27	159,27
nuo 1 mln. m ³ iki 5 mln. m ³	128,82	128,82	119,88	119,88
nuo 5 mln. m ³ iki 15 mln. m ³	105,23	105,23	89,77	89,77
daugiau kaip 15 mln. m ³	37,54	37,54	39,53	39,53
Gamtinių dujų tiekimo paslaugos kainos reguliuojamiesiems vartotojams (pastovioji kainos dalis), Lt per mėnesį				
nuo 90 m ³ iki 800 m ³	1,69	1,69	1,99	1,99
nuo 800 m ³ iki 20 tūkst. m ³	10,17	10,17	10,17	10,17
nuo 20 tūkst. m ³ iki 0,1 mln. m ³	10,17	10,17	10,17	10,17
nuo 0,1 mln. m ³ iki 1 mln. m ³	10,17	10,17	10,17	10,17
nuo 1 mln. m ³ iki 5 mln. m ³	10,17	10,17	10,17	10,17
nuo 5 mln. m ³ iki 15 mln. m ³	10,17	10,17	10,17	10,17
Gamtinių dujų kainos reguliuojamiesiems vartotojams (kintamoji kainos dalis), Lt/tūkst. m³				
iki 90 m ³	918,15	1047,84	1239,95	1239,95 / 1352,29*
nuo 90 m ³ iki 800 m ³	634,44	764,13	846,66	846,66 / 959,00*
nuo 800 m ³ iki 20 tūkst. m ³	433,47	563,13	642,53	642,53 / 754,87*
nuo 20 tūkst. m ³ iki 0,1 mln. m ³	429,09	558,78	636,75	636,75 / 749,09*
nuo 0,1 mln. m ³ iki 1 mln. m ³	417,73	547,42	624,20	736,54
nuo 1 mln. m ³ iki 5 mln. m ³	385,92	515,61	584,81	697,15
nuo 5 mln. m ³ iki 15 mln. m ³	362,33	492,02	554,7	667,04

* Šaltinis: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

* Dujų kaina buitiniams/nebuitiniams reguliuojamiesiems vartotojams

2006 m. Komisijos reguliuojamą gamtinių dujų veiklą vykdė viena dujų perdavimo įmonė (AB „Lietuvos dujos“), šešios dujų paskirstymo įmonės (AB „Lietuvos dujos“, UAB „Fortum Joniškio energija“, AB agrofirma „Josvainiai“, UAB „Energijos sistemų servisas“, UAB „Druskininkų dujos“, UAB „Intergas“) ir keturios dujų tiekimo įmonės, tiekiančios dujas reguliuojamiesiems vartotojams (AB „Lietuvos dujos“, UAB „Fortum Joniškio energija“, AB agrofirma „Josvainiai“ bei UAB „Druskininkų dujos“). Šių įmonių dujų perdavimo, paskirstymo kainų viršutinių ribų bei viršutinių dujų kainų ribų reguliuojamiesiems vartotojams kitimas 2006-2007 m. pateiktas 9 lentelėje.

9 lentelė. Paslaugų kainų viršutinių ribų kitimas 2006-2007 m., Lt/tūkst. m³*

Paslaugų kainų viršutinės ribos	2006-01-01	2007-01-01	Pasikeitimas, proc.
AB „Lietuvos dujos“			
dujų perdavimo	28,50	31,17	9%
dujų paskirstymo	101,08	114,18	13%
dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams	511,39	718,86	41%
UAB „Fortum Joniškio energija“			
dujų paskirstymo	111,57	123,79	11%
dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams	612,27	800,11	31%
AB agrofirma „Josvainiai“			
dujų paskirstymo	43,54	41,50	-5%
dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams	537,06	691,99	29%
UAB „Druskininkų dujos“			
dujų paskirstymo	340,70	920,46	2,7 karto
dujų tiekimo reguliuojamiesiems vartotojams	966,00	1.783,23	85%
UAB „Intergas“			
dujų paskirstymo	61,00	57,20	-6%
UAB „Energijos sistemų servisas“			
dujų paskirstymo	-	4,18	-

* Šaltinis: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Iš analizuotos medžiagos matyti, kad dujų kainos vartotojams diferencijuojamos pagal metinį dujų kiekį. Dauguma ES valstybių dujų tiekėjų taip pat diferencijuoja vartotojus pagal jų suvartojamus dujų kiekius, tačiau Lietuvoje taikomas metodas turi ir privalumų, ir trūkumų. Privalumas tas, kad vartotojai skatinami vartoti didesnius dujų kiekius. Pagal vartotojų suvartotą tam tikrą gamtinių dujų kiekį yra nustatoma kintamoji kainos dalis, kuri mokama kiekvieną mėnesį. Ji kinta, atitinkamai keičiantis suvartotam dujų kiekiui. Jei tam tikrai grupei priskirtas vartotojas suvartoja daugiau dujų nei įprasta ir peržengia atitinkamai vartotojų grupei skirtą ribą, tai jis moka už didesnę suvartotą dujų kiekį, tačiau jam taikomas mažesnis tarifas. Tačiau šis

metodas turi ir trūkumų, nes vartotojui, kuris suvartojo šiek tiek mažiau dujų už nustatytą ribą, taikomas didesnis tarifas. Vartotojai, kurie pagal metinį dujų suvartojimą yra arti nustatytos ribos ir tik šiek tiek ją viršija, neskatinami jų taupyti. Tai neskatina ir dujų įmonių investicijų dujų taupymui, nes sumažėjus vartojimui joms tektų už gamtines dujas mokėti daugiau. Siūlytina šią problemą spręsti keliais būdais: išnagrinėjus esamus vartotojų metinius dujų suvartojimo kiekius, nustatyti platesnio intervalo ribas arba tarifus skirtingų vartotojų grupėms diferencijuoti taip, kad perėjimas į mažiau vartojančiųjų grupę nebūtų toks „skausmingas“ (pvz., arti ribos esantiems vartotojams leisti mokėti pagal lengvatinį tarifą).

Minėta, kad Lietuvos dujų tiekimo rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos, dujos importuojamos iš vieno šaltinio, gauti dujų iš kitų šaltinių nėra techninių galimybių. Formalus Lietuvos dujų tiekimo rinkos atvėrimas sudaro galimybes dujų tiekėjams piktnaudžiauti jų didele įtaka rinkoje, kuri pasireiškia tuo, kad atskiriems vartotojams be aiškių kriterijų neparduodamos gamtinės dujos bei laisvai nustatomas dujų antkainis. Kitų alternatyvių kuro rūšių (pvz., mazuto) pasirinkimui sudaromi barjerai – su vartotojais dujų tiekimo įmonės pasirašo sutartis „imk arba mokėk“ sąlygomis, t. y. vartotojai privalo mokėti už dujas net ir nesuvaržytą užsakymo dujų kiekio. Todėl nuo 2004 m. Lietuvos Respublikos Seime svarstoma galimybė reguliuoti dujų tiekimo kainas ne tik reguliuojamiesiems (buitiniams), bet ir visiems kitiems vartotojams. Komisijos specialistų nuomone, toks reguliavimas būtinas. Iš esmės dėl šio klausimo iki 2007 m. buvo delsiama priimti naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymą, kuris įgyvendintų ES teisės aktų nuostatas. Vyriausybė, AB „Lietuvos dujos“ ir UAB „Dujotekana“ aktyviai priešinosi ir dabar priešinosi dujų tiekimo kainų visiems vartotojams reguliavimui. Vyriausybės nuomone, tai pažeistų AB „Lietuvos dujos“ akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje numatytus įsipareigojimus AAB „Gazprom“. Pagal šią sutartį Vyriausybė įsipareigojo išimtinai savo iniciatyva nepriimti sprendimų, kuriais būtų nustatytas dujų tiekimo kainų reguliavimas laisviesiems vartotojams arba kuriais būtų reguliuojamas AB „Lietuvos dujos“ pelnas, gaunamas iš dujų tiekimo laisviesiems vartotojams. Vyriausybės nuomone, pažeidus minėtą įsipareigojimą, AAB „Gazprom“ padidintų dujų importo kainą iki ES šalių lygio. Tačiau šie argumentai nėra įtikinantys. Pirma, AAB „Gazprom“, neatsižvelgdama į tiekimo kainų reguliavimą ar nereguliavimą, nuo 2008 m. sausio 1 d. Lietuvos dujų tiekimo įmonėms parduos dujas pagal formulę, taikomą Vakarų Europos dujų tiekimo įmonėms. Antra, minėtoje sutartyje yra apribojimai Vyriausybei, o dujų tiekimo kainų reguliavimas įtvirtintas naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatyme, kurį priėmė Lietuvos Respublikos Seimas. Trečia, sutartyje kalbama ne apie dujų importo kainų padidėjimą, o apie galimą dujų kiekio, importuojamo per AB „Lietuvos dujos“ sumažinimą. Be to, sutartyje numatyta 15 proc. pelno marža, kuri buvo nustatyta AB „Lietuvos dujos“ privatizavimo metu, nebeatitinka dabartinės situacijos dujų tiekimo rinkoje.

Minėtos sutarties pasirašymo metu dujų importo kaina siekė 85 JAV dolerių už tūkst. kub. metrų, o 2007 m. pradžioje pasiekė 200 JAV dolerių už tūkst. kub. metrų ribą, todėl, magistranto nuomone, dujų tiekimo pelno marža taip pat turėtų adekvačiai mažėti iki 5-7 proc. Atsižvelgiant į šio klausimo aktualumą, 2 ir 3 prieduose pateiktas dujų tiekimo kainų reguliavimo poveikio modeliavimas pagal du 2007-2008 m. variantus: 1) jeigu dujų tiekimo kaina laisviesiems vartotojams būtų nereguliuojama (2 priedas); 2) jeigu dujų kaina laisviesiems vartotojams būtų reguliuojama (3 priedas).

2 priede, iliustruojančiame variantą, pagal kurį dujų tiekimo kainos nereguliuojamos, pateikiami šie 2007-2008 m. duomenys: gamtinių dujų importo kaina „ant sienos“ (JAV doleriais), dujų tiekėjų - UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“ - vartotojams parduodamų dujų kiekiai (mln. kub. metrų) ir pelno marža (procentais), UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“ parduodamų dujų kiekiai (mln. kub. metrų) bei kainos (JAV doleriais) laisviesiems ir reguliuojamiesiems vartotojams, bendra laisvųjų ir reguliuojamųjų vartotojų dalis rinkoje (procentais), taip pat jiems taikoma dujų kaina (JAV doleriais).

3 priede, iliustruojančiame variantą, pagal kurį dujų tiekimo kainos reguliuojamos, pateikiami šie 2007-2008 m. duomenys: gamtinių dujų importo kaina „ant sienos“ (JAV doleriais), dujų tiekėjų – UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“ – vartotojams parduodamų dujų kiekiai (mln. kub. metrų) ir pelno marža (procentais), UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“ parduodamų dujų kiekiai (mln. kub. metrų) bei kainos (JAV doleriais) laisviesiems ir reguliuojamiesiems vartotojams, bendra laisvųjų ir reguliuojamųjų vartotojų dalis rinkoje (procentais), taip pat jiems taikoma dujų kaina (JAV doleriais).

2 ir 3 prieduose pateikta pelno marža apskaičiuota, atsižvelgiant į prielaidą, kad laisviesiems vartotojams būtų taikoma tokia pat pelno marža, kaip ir reguliuojamiesiems vartotojams (6 proc.), o 2007-2008 m. dujų kainos nurodytos pagal 2007 m. sausio mėnesio faktinę dujų importo kainą, apskaičiuotą pagal galiojančią dujų tiekimo kainos skaičiavimo formulę, nevertinant galimo mazuto kainų pasikeitimo. Iš to galima daryti išvadą, kad pradėjus reguliuoti dujų kainas laisviesiems vartotojams, dujų tiekimo kaina (nepasikeitus kitiems veiksniams) galėtų būti sumažinta apie 7 proc. ir tai turėtų teigiamą įtaką apie 89 proc. dujų vartotojų, kurių daugumą sudaro šilumos tiekimo įmonės. Kita vertus, kainų reguliavimu pažeidus AB „Lietuvos dujos“ akcijų pirkimo-pardavimo sutarties reikalavimus, sumažėtų AB „Lietuvos dujos“ dujų tiekimo rinkos dalis ir įmonė nebegautų (esant dabartinėms sąlygoms) apie 26 mln. JAV dolerių pelno per metus. Taip pat apie 20 proc. sumažėtų ir UAB „Dujotekana“ pelnas.

Neatsiejama gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo dalis yra investicijų reguliavimas. Energetikos įmonių investicijos gali būti reguliuojamos įvairiai. Paprastai yra naudojami du investicijų reguliavimo būdai – *ex ante* ir *ex post*. Pirmuoju atveju reguliatorius, nustatydamas kainą, įvertina reikalingų investicijų apimtį ir nesirūpina investicijomis iki kito kainų peržiūrėjimo. Šis būdas turi vieną trūkumą – reguliatorius už įmonę sprendžia investicijų poreikį. Be to, remiantis planuojamais duomenimis yra sunku tiksliai nustatyti reikiamas investicijas. Antruoju atveju reguliatorius įvertina įmonės jau padarytas investicijas ir nustatydamas kainą leidžia arba neleidžia įskaityti jas į bendrąsias sąnaudas. Pagrindinis šio būdo trūkumas tas, kad reguliatoriui nesutikus įtraukti jau atliktų investicijų į būtinąsias sąnaudas, įmonei automatiškai planuojama nuostolinga veikla, kuri negalima pagal kainodaros reguliavimo principus.

Lietuvos dujų įmonės, vykdančios veiklą, kurios kainos yra reguliuojamos, numatomas investicijas (investicijų projektus) į naujų energetikos objektų statybą ar veikiančių objektų plėtrą privalo derinti su Komisija. Priešingu atveju, dujų įmonių atliktos investicijos nepripažįstamos pagrįstomis šių įmonių reguliuojamoms kainoms peržiūrėti, t. y. neįtraukiamos į kainą. Investicijų derinimo tvarkos 3 punkte numatyta, kad įmonė turi pateikti prašymą, investicijų projektą (atitinkantį energetikos įmonės ilgalaikius planus bei investicijų programą, investavimo strategiją nustatantį dokumentą, kuriame numatomos lėšos, reikalingos investicijų projektams įgyvendinti, finansavimo šaltiniai ir šių investicijų projektų įgyvendinimo terminai), aiškinamąjį raštą (jame turi būti pagrįstas investicijų projekto reikalingumas, nurodant jo būtinumą pavestiems uždaviniams ir funkcijoms įgyvendinti; investicijų projekto ryšys su ne mažiau kaip per artimiausius trejus metus numatomais pasiekti tikslais ir uždaviniais; investicijų projekto įgyvendinimo planas ir grafikas; parodyta, kokį ekonominį, techninį, socialinį, ekologinį ir kitokį poveikį veiklai turės įgyvendintas investicinis projektas arba atsisakius jį įgyvendinti; numatytas lėšų ir kitų išteklių poreikis, būtinas investicijų projektui įgyvendinti; nurodyta įtaka įmonės paslaugų kainoms ir kokybei, išlaidų apimtims)⁷¹.

Iš Lietuvoje veikiančių dujų įmonių, reikėtų išskirti AB „Lietuvos dujos“, kuri investavo daugiausia. 2006 m. AB „Lietuvos dujos“ į dujų perdavimo ir paskirstymo veiklą investavo 122 mln. Lt tai yra 7 proc. mažiau nei 2005 m., tačiau net 18 proc. daugiau nei buvo numatyta 2006 m. įmonės investicijų programoje (Žr. 10 lentelę).

⁷¹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 17 d. nutarimas Nr. O3-35 „Dėl energetikos įmonių investicijų projektų derinimo Valstybinėje kainų ir energetikos kontrolės komisijoje tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 62-2852.

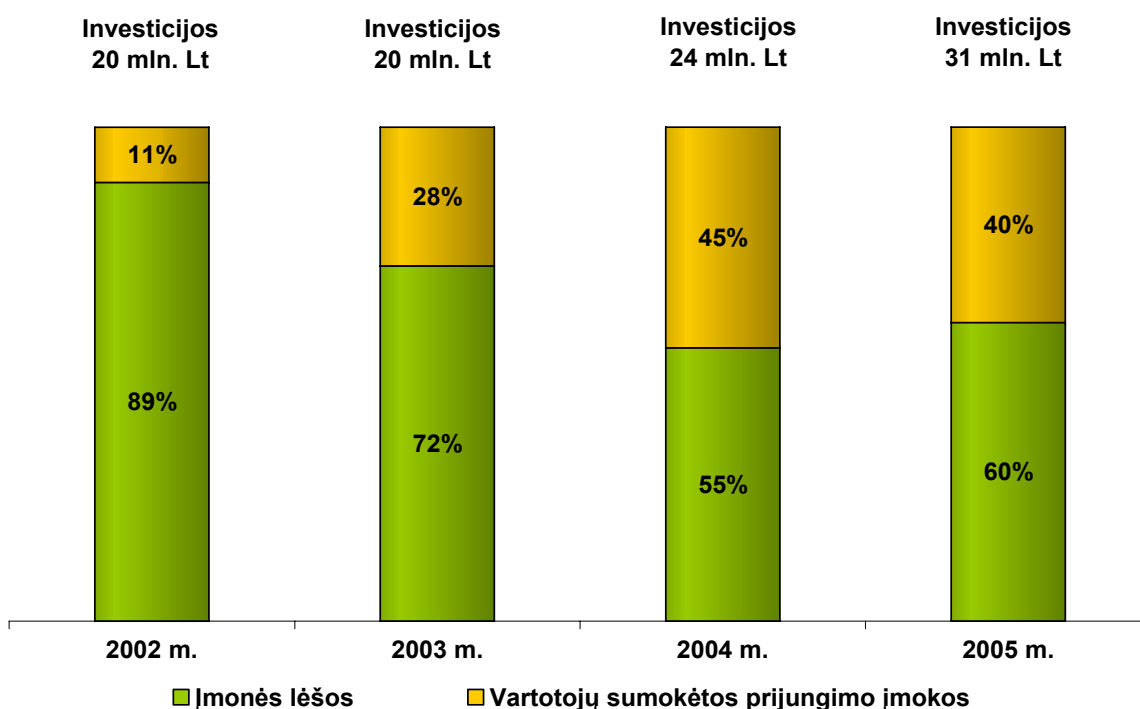
10 lentelė. AB „Lietuvos dujos“ reguliuojamos veiklos investicijos 2005 – 2006 m.*

Rodikliai	Mato vienetai	2005 m. faktas	2006 m.	
			planas	faktas
Nutiesta naujų gamtinių dujų tinklų	km	241	186	277
Rekonstruota gamtinių dujų tinklų	km	37	-	16
Išpirkta bendrojo naudojimo sistemų	km	46	-	26
Prijungtų naujų vartotojų skaičius		4208	3300	5177
Investicijos į dujų transportavimą	mln. Lt	130,5	103,4	121,7
iš jų: dujų perdavimas	mln. Lt	85,3	63,4	62,1
dujų paskirstymas	mln. Lt	45,2	40,0	59,6
Investicijų finansavimo šaltiniai:	mln. Lt	130,5	103,4	121,7
iš jų: nuosavos lėšos	mln. Lt	84,3	98,4	97,3
kitos lėšos	mln. Lt	46,2	5,0	24,4

* Šaltinis: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007.

Iš 10 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad AB „Lietuvos dujos“ daugiau investicijų skyrė naujų vartotojų prijungimui – vietoje planuotų 28 mln. Lt skirta 46 mln. Lt, todėl vietoj planuotų prijungti 3300 vartotojų, įmonė prijungė 5177 vartotojus. AB „Lietuvos dujos“ vartotojų prijungimo investicijų finansavimo struktūra 2002-2005 m. pateikta 7 paveiksle.

7 pav. AB „Lietuvos dujos“ vartotojų prijungimo investicijų finansavimo struktūra*

* Šaltinis: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2006.

Investicijų įtaką gamtinių dujų kainoms galima iliustruoti UAB „Druskininkų dujos“ pavyzdžiu. Ši įmonė 2006 m. pateikė Komisijai derinti beveik 7 mln. Lt apimties 2007-2009 m. investicijų programą, pagal kurią iki 2009 m. planuoja nutiesti 22 km skirstomojo dujotiekio tinklą, taip pat prijungti 1568 naujų vartotojų, t. y. 2 kartus daugiau nei šiuo metu aptarnauja⁷². Atsižvelgiant į įmonės dydį (2005 m. įmonės reguliuojamos veiklos pajamos – 420 tūkst. Lt), tokia investicijų apimtis stipriai įtakojo gamtinių dujų kainas – 2006 m. Komisija nustatė UAB „Druskininkų dujos“ viršutinę dujų paskirstymo kainos ribą, kuri 2,7 kartus didesnė už iki tol galiojusią viršutinę kainos ribą (Žr. 9 lentelę).

Pagal šiuo metu galiojančią tvarką nauji vartotojai turi padengti išlaidas, kurios viršija ekonomiškai pagrįstas naujų vartotojų prijungimo išlaidas. Naujų vartotojų prijungimo prie esamų dujų sistemų išlaidos negali būti pripažintos pagrįstomis, jeigu dėl jų padidėtų kainos esamiems dujų vartotojams. Dujofikuojamoms naujoms teritorijoms gali būti nustatyta tokia dujų perdavimo ir skirstymo kaina, kuri padengtų investicijas.

Įsigaliojęs naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymas įtvirtino Komisijos teisę ne tik tvirtinti buitinių vartotojų sistemų prijungimo įkainius, bet ir parengti bei patvirtinti prijungimo įkainių nustatymo metodiką. Iki tol egzistavo teisės normų kolizijos problema: senos redakcijos Gamtinių dujų įstatyme buvo numatyta, kad prijungimo įkainių dydį nustato prijungiančios perdavimo ir paskirstymo įmonės, suderinusios juos su Komisija, nors Energetikos įstatymas vartotojų sistemų prijungimo įkainių nustatymą pavedė Komisijai. Dėl šios teisės normų kolizijos (dėl teisinio reguliavimo neišbaigtumo) nebuvo aiškus Komisijos vaidmuo nustatant vartotojų prijungimo įkainius.

⁷² Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007.

BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

1. Teisinio reguliavimo neišbaigtumas negatyviai veikia Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatina veiksmingos konkurencijos ir sudaro galimybes dujų tiekėjams piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje.

2. Liberalizuojamoje gamtinių dujų rinkoje ekonominiu reguliavimu siekiama užtikrinti saugų, patikimą gamtinių dujų tiekimą vartotojams, efektyvią dujų įmonių veiklą bei finansinį gyvybingumą, nustatant būtinomis sąnaudomis pagrįstas dujų kainas, skatinant sąžiningą konkurenciją, investicijų ir infrastruktūros plėtrą.

3. Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominį reguliavimą atlieka Komisija, kurios funkcionavimas iš esmės atitinka vartotojų ir dujų įmonių poreikius, JAV ir ES valstybių narių reguliatoriams taikomus veiklos standartus (nepriklausomumo, atskaitingumo, skaidrumo). Tačiau atlikus reguliatoriaus vaidmens analizę, įvertinus ES valstybių narių patirtį darytina išvada, kad Komisijos nepriklausomumą nuo politinės valdžios ar atskirų interesų grupių riboja jos veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto.

4. Išanalizavus situaciją Lietuvos gamtinių dujų rinkoje, išskirtinos šios priežastys, trukdančios užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai ir dujų įmonės nebūtų diskriminuojami bei dujų rinkoje būtų pagrįsta konkurencija: didelė dujų tiekimo rinkos koncentracija (vienintelis išorinis tiekėjas, neaiškūs dujų pardavimo kriterijai, nesudarytos realios galimybės pasirinkti tiekėją, konkurencinių pasiūlymų trūkumas, ribotas alternatyvių kuro rūšių pasirinkimas), informacijos stoka apie laisvus nepanaudotus dujų sistemos pajėgumus (neužtikrinamos trečiosios šalies priėjimo prie dujų tinklų galimybės), neribojamas dujų tiekėjų parduodamų dujų laisviesiems vartotojams antkainio dydis.

5. Išanalizavus bendros ES vidaus dujų rinkos kūrimo pažangą, išskirtinos trys kliūtys, trukdančios pasiekti Direktyvos 2003/55/EB tikslų: didelė rinkos koncentracija (ribotas vartotojų, galinčių pasirinkti tiekėją, skaičius, konkurencinių pasiūlymų trūkumas), mažas rinkos likvidumas (ilgalaikės tiekimo ar transportavimo sutartys, ribota ES dujų perdavimo tinklų apimtis), mažas nacionalinių rinkų integracijos laipsnis (pajėgumų ar jungčių trūkumas, dideli kainų skirtumai ir žemas tarptautinės prekybos lygis).

6. Įvertinus situaciją Lietuvos dujų rinkoje bei šiame darbe atlikto modeliavimo (Žr. 2 ir 3 priedus) rezultatus (pagal 2007 m. sausio mėn. duomenis ir sąlygas), gamtinių dujų tiekimo kainų laisviesiems vartotojams reguliavimas (nepasikeitus kitiems veiksniams) galėtų sumažinti gamtinių dujų tiekimo kainą apie 7 proc. ir tai turėtų teigiamą įtaką apie 89 proc. dujų vartotojų, kurių daugumą sudaro šilumos tiekimo įmonės.

SVARBIAUSI PASIŪLYMAI

Siekiant pašalinti nustatytus gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo trūkumus, užtikrinti efektyvesnę gamtinių dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai ir dujų įmonės nebūtų diskriminuojami bei dujų rinkoje būtų pagrįsta konkurencija, siūlytina:

1. Atsižvelgiant į ES valstybių narių patirtį, padidinti Komisijos nepriklausomumo laipsnį ir įstatymo lygmens teisės aktu įtvirtinti jos veiklos finansavimą bent iš kelių alternatyvių šaltinių: valstybės biudžeto ir (ar) nustatyto procento įmokų nuo reguliuojamų įmonių apyvartos. Šio siūlymo įgyvendinimas apribotų politinės valdžios bei dujų įmonių galimybes įtakoti Komisijos sprendimus ir sudarytų prielaidas užtikrinti tinkamus finansinius ir žmogiškuosius išteklius.

2. Įvertinus situaciją Lietuvos gamtinių dujų rinkoje, numatyti šias ekonomines ir teises priemones, užtikrinančias vartotojų teisių apsaugą bei veiksmingą konkurenciją rinkoje:

2.1. Reguluoti gamtinių dujų tiekimo kainas pagal Komisijos nustatytą metodiką;

2.2. Gamtinių dujų tiekimo rinkos priežiūrą pavesti atlikti Komisijai, pasitelkiant Konkurencijos tarybą, kuri turi didelę rinkos tyrimų vykdymo patirtį. Šis pasiūlymas galėtų būti įgyvendintas papildant Energetikos įstatymą ar Gamtinių dujų įstatymą nuostatomis, analogiškomis Elektroninių ryšių įstatymo nuostatomis:

a) Komisijai būtų suteikti įgaliojimai nustatyta tvarka atlikti rinkos tyrimą ir pripažinti dujų tiekėją turinčiu didelę įtaką rinkoje (tais atvejais, kai dujų tiekėjas turi galią elgtis nepriklausomai nuo konkurentų, klientų ir vartotojų);

b) Komisijai būtų suteikti įgaliojimai dujų įmonėms, turinčioms didelę įtaką rinkoje, nustatyti kainų įpareigojimus, susijusius su nediskriminavimu, sąnaudų padengimu ir kainų kontrole, įskaitant įpareigojimus teikti prieigą tokiomis kainomis, kurios būtų pagrįstos sąnaudomis (tais atvejais, kai rinkos tyrimo metu nustatoma, kad veiksmingos konkurencijos trūkumas suteikia dujų tiekėjui sąlygas palaikyti pernelyg dideles kainas arba naudoti kainų spaudimą, ir tuo padaroma žala galutiniams paslaugos gavėjams). Nustatant įpareigojimus būtų atsižvelgiama į dujų įmonės teisę gauti protingumo kriterijų atitinkančią investicijų grąžą.

SANTRAUKA

GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS EKONOMINIS REGULIAVIMAS

Virginijus Kanapinskas

Raktiniai žodžiai: gamtinės dujos, gamtinių dujų rinka, ekonominis reguliavimas

Šis magistro baigiamasis darbas skirtas gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo analizei. Liberalizuojamoje gamtinių dujų rinkoje ekonominiu reguliavimu siekiama užtikrinti saugų, patikimą gamtinių dujų tiekimą vartotojams, efektyvią dujų įmonių veiklą bei finansinį gyvybingumą, nustatant būtinomis sąnaudomis pagrįstas dujų kainas, skatinant sąžiningą konkurenciją, investicijų ir infrastruktūros plėtrą.

Ši magistro baigiamojo darbo tema buvo pasirinkta neatsitiktinai. Darbo aktualumą lemia gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo problemų mastas (susijusios su visos visuomenės poreikiais ir interesais), sudėtingumas (objektyviai reikalauja kryptingo valstybinio reguliavimo), naujumas (ekonomikos mokslo atstovų menkai arba išvis nenagrinėtos), praktinis pritaikomumas (pateikiami galimi nauji keliamų problemų sprendimo būdai, modeliuojamas jų praktinio taikymo tinkamumas šalies sąlygoms). Be to, dujų įmonių valdomas turtas, teikiamų paslaugų apimtis, vartotojų skaičius, gamtinių dujų kainų įtaka ekonomikos augimui, infliacijos lygio kaitai, kitiems energetikos sektoriams (pvz., šilumos tiekimo kainai), vartotojams, kasmet didėjantis gamtinių dujų poreikis ir kiti kriterijai leidžia teigti, kad gamtinių dujų sektorius yra vienas iš svarbiausių šalyje.

Šis mokslinis darbas suskirstytas į tris dalis. Pirmojoje dalyje įvertinamas gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo tikslingumas ir reguliuojamos veiklos pagrindai. Antrojoje dalyje analizuojamos regulatoriaus vaidmens problemos ir situacija gamtinių dujų rinkoje. Trečioje dalyje tiriamos gamtinių dujų kainų ekonominio reguliavimo problemos, pateikiami galimi jų sprendimo būdai.

Magistro darbe buvo panaudoti šie mokslinio tyrimo metodai – sisteminės analizės, lyginamosios analizės, dokumentų analizės ir profesinės patirties metodai. Šių metodų panaudojimas leido parengti teorinėmis žiniomis bei profesinės veiklos patirtimi grindžiamas mokslines išvadas, suformuluoti pasiūlymus, ką ir kaip reikėtų keisti, siekiant užtikrinti efektyvesnę gamtinių dujų rinkos ekonominę reguliavimą.

SUMMARY

THE ECONOMIC REGULATION OF NATURAL GAS MARKET

Virginijus Kanapinskas

***Keywords:* natural gas, natural gas market, economic regulation**

This final work for the master degree is assigned to the economic regulation of natural gas market.

The economic regulation is the main instrument used by the independent regulator to ensuring the safe, reliable supply of natural gas, effective activity of natural gas undertakings and their financial vitality by setting reasoned prices, stimulating fair competition and investments.

This theme of master final work was not chosen accidentally. Firstly, natural gas sector is one of most important in the state. Secondly, the problems of economic regulation of natural gas market are very tricky and hot. Thirdly, this theme is significant both in theory and in practice.

This master final work is divided to three parts. The needs of economic regulation of natural gas market and essential provisions of regulated activities described in the first part. The problems related with role of regulator and situation in the natural gas market presented in the second part. The third part discloses the main problems of economic regulation of natural gas prices and proposes the possible solutions.

In this master final work there were used several methods of the science research: systematic analysis, document analysis, comparison analysis and professional experience methods. At the end there are formulated the theoretical and practical conclusions of the analysis, provided suggestions, what and how it is needed to change seeking effective economic regulation of natural gas market.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2224; 2003, Nr. 69-3118; 2005, Nr. 142-2104.
3. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.

Pojstatyminiai teisės aktai

4. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. spalio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 11-430.
5. Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretas Nr. 1203 „Dėl Valstybinės energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisijos“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 14-298.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 109-4819; 2007, Nr. 23-877.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 1421 „Dėl 2006 metų Lietuvos Respublikos Draudimo priežiūros komisijai išlaikyti dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005. Nr. 152-5598.
8. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. vasario 5 d. įsakymas Nr. 43 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 18-598; 2005, Nr. 52-1754.
9. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamento patvirtinimo“ (2004-05-06 Nr. 65 redakcija). <http://www.regula.lt/index.php?1650814760>. Žiūrėta: 2007-08-14.
10. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 17 d. nutarimas Nr. O3-35 „Dėl energetikos įmonių investicijų projektų derinimo Valstybinėje kainų ir energetikos kontrolės komisijoje tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 62-2852.

11. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl Gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1737; 2007, Nr. 86-3460.

Europos Sąjungos teisės aktai

12. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
13. Europos Sąjungos sutartis dėl Konstitucijos Europai. Liuksemburgas: Europos Bendrijos oficialusis leidimo biuras. 2005.
14. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 96/92/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys. 2003. Nr. L176/37-56.
15. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 98/30/EB“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2003. Nr. L176/57-78.
16. 2004 m. balandžio 26 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2004/67/EB „Dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2004. Nr. L127/92-96.
17. 2005 m. rugsėjo 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1775/2005 „Dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų“. Briuselis: Oficialusis Europos Sąjungos leidinys, 2005. Nr. L289/1-13.

Teismų praktika

18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 85-2548.
19. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gegužės 29 d. sprendimas „Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. lapkričio 12 d. įsakymo Nr. 149 1.1 punkto, juo patvirtintos Licencijų tarpininkauti dėl piliečių įdarbinimo užsienyje išdavimo tvarkos, socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. gegužės 22 d. įsakymo Nr. 64 „Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. lapkričio 12 d. įsakymo Nr. 149 „Dėl licencijų tarpininkauti dėl piliečių įdarbinimo užsienyje išdavimo tvarkos patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Viešojo administravimo įstatymo 6 straipsnio 2 daliai, Civilinio kodekso 2.78 straipsnio 1 daliai, 2.80 straipsnio 1 daliai, Įmonių įstatymo

13 straipsnio 4 daliai, Bedarbių rėmimo įstatymo 4 straipsnio 4 daliai, taip pat Vyriausybės 1996 m. vasario 6 d. nutarimo Nr. 193 „Dėl įdarbinimo tarpininkavimo paslaugų licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ 2 punktui ir šio nutarimo 1 punktu patvirtintoms Įdarbinimo tarpininkavimo paslaugų licencijavimo taisyklėms“. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Administracinių teismų praktika, Nr. 4. VĮ Teisinės informacijos centras: Vilnius, 2004.

Specialioji literatūra

Įvairių organizacijų dokumentai ir ataskaitos

20. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Technical Annex to the „Report from the Commission to the Council and the European Parliament“. Brussels, 2005.
21. Council European Energy Regulators (CEER). CEER Regulatory Benchmark Report.- Ref: C05-IEB-08-03. 6 December 2005, Brussels.
22. Preliminary Assessment of the European Energy Market by the European Regulators Group for Electricity and Gas (ERGEG). Ref: E05-REP-03-04, 10-Jan-2006.
23. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Accompanying document to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT. Prospects for the internal gas and electricity market. Implementation report. Brussels, 2007.
http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/10_internal_market_country_reviews_en.pdf.
Žiūrėta: 2007-02-19.
24. Interim Report for the Study of the Powers and Competencies of Energy and Transport Regulators. 10 July 2006. www.europe-economics.com. Žiūrėta: 2007-08-09.
25. Europos Bendrijų Komisijos 2007 m. sausio 1 d. komunikatas Europos Vadovų Tarybai ir Europos Parlamentui. Europos energetikos politika. P. 3.
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2007/com2007_00011t01.pdf.
Žiūrėta: 2007-08-14.
26. European Regulator's Group for Electricity and Gas. Status review on end-user price regulation. Ref: E07-CPR-08-04. 14-JUNE-2007.
27. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2006 m.
28. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007 m.

29. Lietuvos elektros ir gamtinių dujų rinkų metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007.
<http://www.regula.lt/index.php?-1088129604>. Žiūrėta: 2007-07-31.
30. http://www.vkontrole.lt/veikla_ataskaitos_archyvas.php?v. Žiūrėta: 2007-08-09.
31. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys. 2005. http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/llri_studija_energetikos_politika_priemones_galimybes_ir_kryptys/1530. Žiūrėta: 2007-08-14.
32. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2007 m. balandžio 27 d. valstybinio audito ataskaitos Nr. VA-20-6P-6 „Šilumos ir karšto vandens kainų didėjimo pagrindumas“ santrauka. http://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaitos.php?tipas=v. Žiūrėta: 2007-10-24.
33. Malta Resources Authority Act . Cap.423. – Art.3. (6) // http://docs.justice.gov.mt/lom/legislation/english/leg/vol_13/chapt423.pdf . Žiūrėta: 2007-08-10.

Moksliniai straipsniai ir tyrimai

34. Jankauskas V. The Role of Regulator. Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos ir Centrinio Europos universiteto 2006 m. liepos 24-28 d. rengtos IV-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga.
<http://www.erranet.org/Training/CEU/2006#Materials>. Žiūrėta: 2007-08-14.
35. Jankauskas V. Lessons learnt from the EU enlargement process. Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos ir Centrinio Europos universiteto 2007 m. liepos 23-27 d. rengtos V-osios Tarptautinės vasaros stovyklos mokymo kursų medžiaga.
http://www.erranet.org/Training/CEU/2007/Course_Materials. Žiūrėta: 2007-08-14.
36. Johannsen K. S., Pedersen L. H., Sorensen E. M. Independent Regulatory Authorities – A Comparative Study of European Energy Regulators. – AKF Forlaget. – April 2004.//www.akf.dk/udgivelser_en/container/udgivelse_1700/. Žiūrėta: 2007-08-07.
37. Kūris E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). Jurisprudencija. Mokslo darbai. Nr. 64 (56). 2005. P. 56-73.

Monografijos

38. Amstrong M., Cowan S., Vickers J. Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, 1994.

39. Hayek F. A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eugrimas, 2002.
40. Jankauskas V. Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997.
41. Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

Internetiniai tinklapiai

42. <http://www.akf.dk>
43. <http://www.argusonline.com>
44. <http://www.ec.europa.eu/>
45. <http://www.europe-economics.com>
46. <http://www.ceer.eu/>
47. <http://www.erranet.org/>
48. <http://www.dujos.lt>
49. <http://www.iern.net>
50. <http://www.l.rinka.lt>
51. <http://www.regula.lt/>
52. <http://www.v.kontrole.lt>

1 PRIEDAS

Gamtinių dujų perdavimo sistemos reikšmingi taškai*

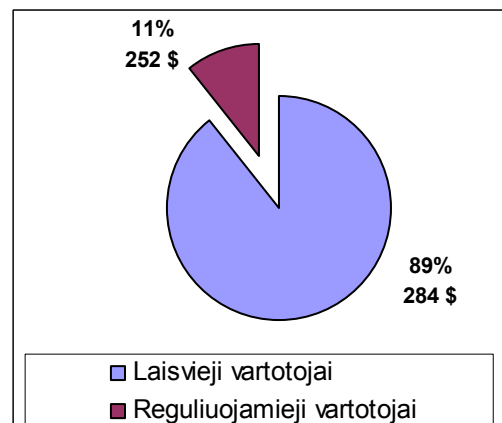
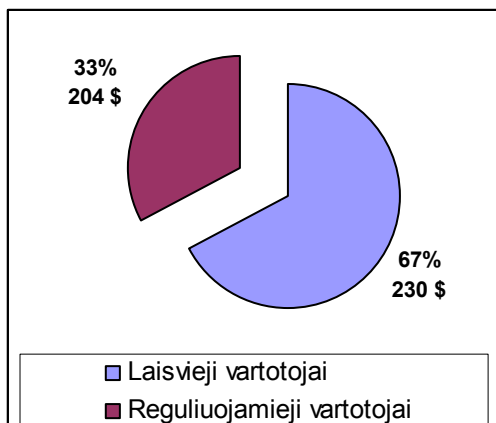
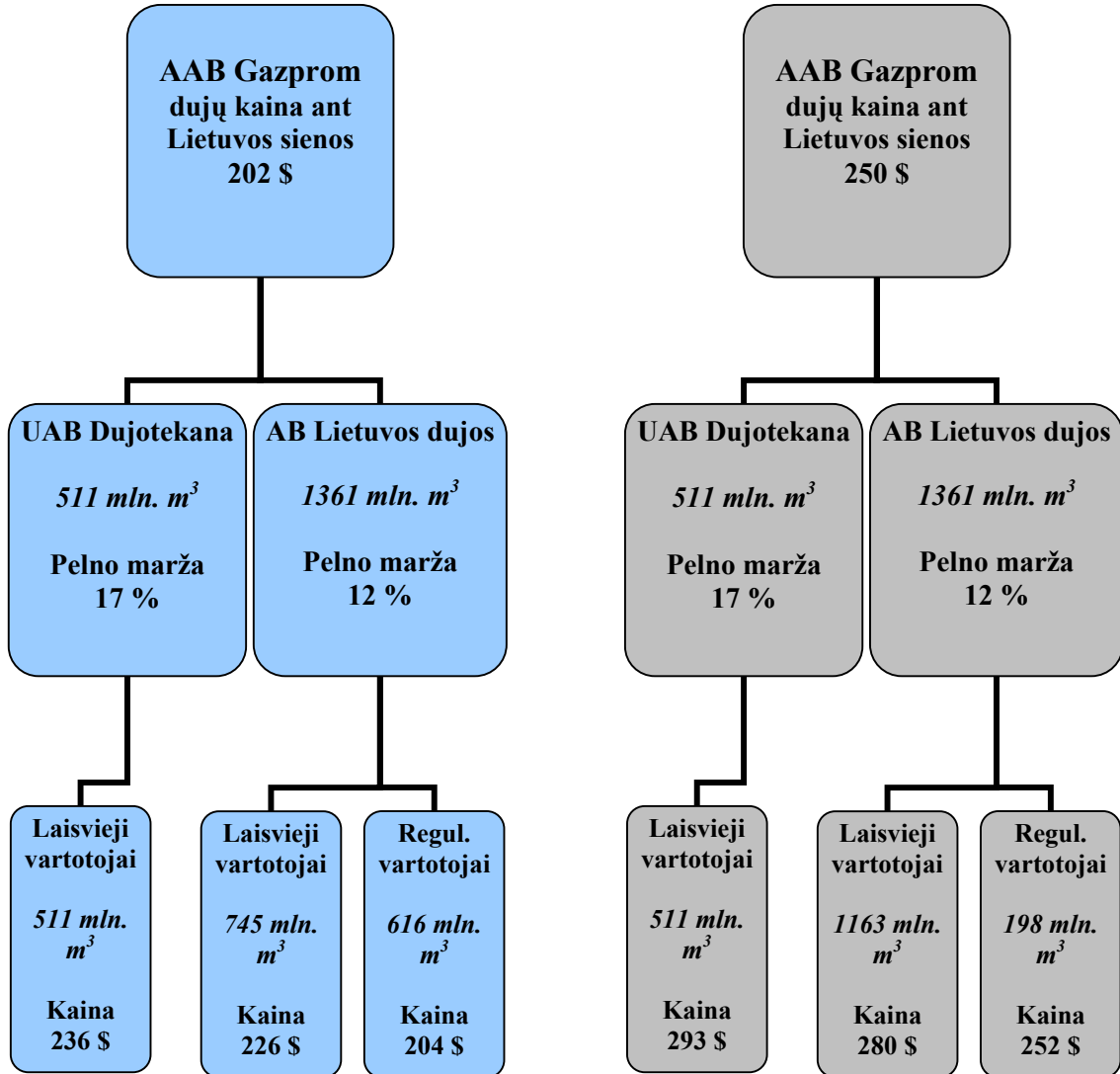
* Šaltinis: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007

2 PRIEDAS

Dujų tiekimo kainos nereguliuojamos (1 variantas)

2007 m.

2008 m.

3 PRIEDAS

Dujų tiekimo kainos reguliuojamos (2 variantas)

2007 m.

2008 m.

